

Тошкент
Фафур Фулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти
1988

Антуан
де Сент-Экзюпери

**КИЧКИНА
ШАҲЗОДА**

Русчадан

Хайриддин Султонов таржимаси

Бу китобчани катта ёшдаги одамга бағишлаганим учун болалардан кечириш сўрайман. Ўзимни оқлаш учун шуни айтишим мумкинки, бу катта ёшдаги одам менинг энг яхши дўстим бўлади. Бунинг устига, у дунёдаги ҳамма нарсани, ҳатто болаларга атаб чиқарилган китобчаларни ҳам тушунади. Ва, ниҳоят, у Францияда яшайди, у ерда ҳозир ҳаммаёқ совуқ, очарчилик, дўстим эса таскин-тасаллига бениҳоя муҳтож. Агар буларнинг барчаси ҳам мени оқлаёлмаса, у ҳолда китобчамни бир пайтлар мана шу катта ёшдаги дўстимнинг ўрнида бўлган кичкина болакайга бағишлайман. Ахир катталарнинг ҳаммаси ҳам аввал-бошда ёш бола бўлганлар, фақат буни уларнинг озгинасигина билади, холос. Шундай қилиб, мана, мен бағишловга тузатиш киритаман:

Леон ВЕРТ га — бир пайтлар ёш бола бўлган дўстимга бағишланади.

Расмларни муаллиф чизган

I

Олти яшар пайтимда, осуда ўрмонлар ҳақида хикоя қилувчи «Бўлган воқеалар» деган китобда ғалати бир суратга кўзим тушиб қолди. Суратда баҳайбат бўлма илоннинг бир йиртқич хайвонни тириклай ютаётгани акс этирилган эди. Мана ўша сурат:

Сурат тагига шундай деб ёзилган эди: «Илон ўлжасини чайнаб ўтирмай бут-бутунисича ютиб юборади. Шундан кейин у жойидан қимирлаёлмай қолади ва то ўлжасини ҳазм қилиб бўлгунича сурункасига ярим йил донг қотиб ухлайди».

Мен жунглидаги саргузаштларга тўла ҳаёт ҳақида узок ҳаёл сурдим, сўнг рангли қалам билан умримда биринчи марта расм чиздим. Бу менинг 1-рақамли расмим эди. Мана, мен чизган нарса:

Ижодим намунасини катталарга кўрсатиб, кўркинчли эмасми, деб сўрадим.

— Шляпанинг нимаси кўркинчли экан? — деб эътироз билдиришди менга.

Аммо расмдаги нарса сираям шляпа эмас эди. Бу — филни тириклай ютиб юборган бўғма илон эди. Ушанда, катталарга тушунарли бўлсин, деб, илоннинг ички кўринишини ҳам чиздим. Ахир, катталарга ҳамма нарсани доим тушунтириб бориш керак-да. Бу менинг 2-ракамли расмим эди.

Катталар менга илонларнинг ичкию ташқи кўринишини чизиш ўрнига жуғрофия, тарих, арифметика ва ҳуснихатни кўпроқ ўрганишни маслаҳат беришди. Ана шундан кейин, олти яшар пайтимда рассомликнинг порлок истиқболидан воз кечишга мажбур бўлдим. 1-ва 2-ракамли расмларим муваффақиятсизликка учрагач, ўзимга нисбатан ишончимни йўқотдим. Катталар ҳеч қачон ўзларича бирон нарсани тушуна олмайдилар, уларга ҳадеб хижжалаб тушунтириб беравериш эса охир-окибат болаларнинг ҳам жонига тегиб кетади.

Шундай қилиб, бошқа касб танлашимга тўғри келди-ю, учувчиликни ўрганиб олдим. Осмони фалак бўйлаб қарийб бутун дунёни кезиб чиқдим. Очигини айтиш керак, жуғрофия менга жуда қўл келди. Бир қарашдаёқ Хитойни Аризона вилоятидан ажрата оладиган бўлдим. Кечаси самода адашиб кетсанг, бу бениҳоя асқотади-да.

Умрим давомида турли-туман жиддий одамларни учратдим. Катталар орасида узоқ вақт яшадим. Уларни яқиндан кўрдим, билдим. Ва бундан, тан олишим керакки, улар ҳақидаги фикрим яхши томонга ўзгармади.

Катталар орасида бошқалардан кўра ақлли ва фаросатлироқ бирор кишини учратганимда унга 1-ракамли расмимни кўрсатардим — мен уни асраб қўйган эдим, доим ёнимда олиб юрардим. Бу одам чиндан ҳам бирор нимани тушунадими-йўқми, синаб кўрмоқчи бўлардим. Уларнинг барчаси расмга қараб туриб: «Шляпа-ку, бу», дерди. Шундан кейин мен уларга на бўғма илонлар, на жунглилар, на юлдузлар ҳақида оғиз очардим. Уларнинг тушунчаларига мослашардим-да, бриж ва гольф ўйинлари ҳақида, сиёсат ва бўйинбоғлар ҳақида гап бошлардим. Шунда катталар мендай бамаъни одам билан танишганларидан беҳад мамнун бўлар эдилар.

Мен шу тарика ёлғизликда яшардим, дилимни англайдиган бирор ҳамдардим йўқ эди... Олти йил муқаддам самолётимнинг мотори бузилиб, Сахрои Кабирга қўнишга мажбур бўлдим. Ёнимда на механик, на биронта ҳамроҳ бор эди. Қанчалик қийин бўлмасин, самолётни амаллаб бир ўзим тузатишга аҳд қилдим. Ё моторни тузатаман, ё ҳалок бўламан. Бир ҳафтага базўр етадиган сув қолган.

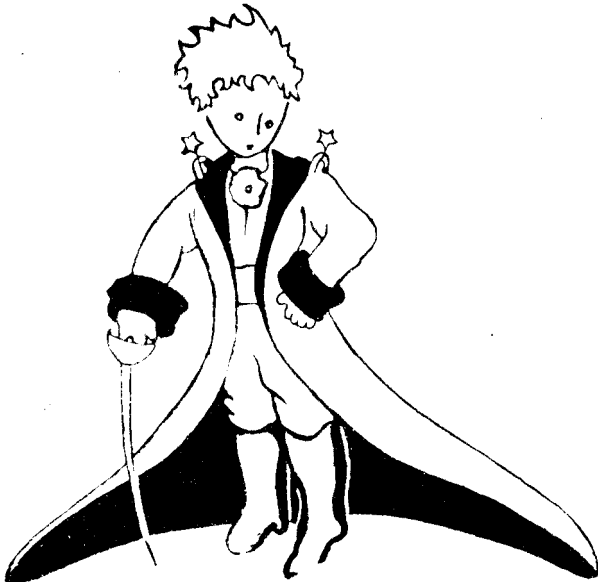
Шундай қилиб, биринчи кечани хувиллаб ётган саҳрода, кум устига узала тузиб ўтказдим. Минглаб чақирим нарида ҳам тирик жон асари сезилмасди. Кемаси ҳалокатга учраб, бепоён океанда сол узра сузиб бораётган одам ҳам менчалик ёлғиз бўлмагандир. Шу боис, тонг саҳарда мени кимнингдир ингичка овози уйғотиб юборганда, нақадар хайратга тушганимни тасаввур ҳам қилолмасангиз керак.

— Илтимос... менга қўзичок қизиб бер! — деган қўнғирокдек товуш янгради ёнгинамда.

— А?..

— Менга қўзичок қизиб бер...

Тепамдан гўё яшин ургандек, сапчиб ўрнимдан турдим. Апилтапил кўзларимни ишқалаб, атрофга алангладим. Қарасам — рўпарамда аллақандай ғаройиб бир болакай менга жиддий тикилиб турибди. Мана, унинг энг яхши сурати, мен уни кейин қизишга муваффақ бўлдим:

Албатта, бу расмда у аслидагидек яхши чикмаган. Начора, бунга мен айбдор эмасман. Олти яшар пайтимда катталар, сендан рассом чикмайди, деб роса миямга қўйишгани учун мен бўғма илонларнинг ички ва ташқи кўринишидан бошқа нарсани қизишни ўргана олмадим.

Шундай қилиб десангиз, кўзларимни катта-катта очганчи бу гаройиб болакайга қараб турардим. Одамзод маконидан минглаб чақирим олисдаги яйдоқ биёбонда эканим ёдингиздан чикмагандир. Шуниси ғалатики, бу боланинг афт-ангорига қараб, адашиб қолган ёки ниҳоятда ҳориб-чарчаган, кўрқувдан юраги ёрилиб, очлик ва ташналикдан ўлар ҳолга етган, деб бўлмасди. Кимсасиз саҳрода, инсон қадами тегмаган чўлу биёбонда дафъатан пайдо бўлиб қолган бу боланинг кўринишидан бундай фикрларни хаёлга ҳам келтириш мумкин эмасди. Ниҳоят, менга яна тил ато бўлиб, аста сўрадим:

— Лекин... сен бу ерда нима қилиб юрибсан?

У тагин оҳисталик билан ва ғоят жиддий оҳангда:

— Илтмос... кўзичок чизиб бер...— деди.

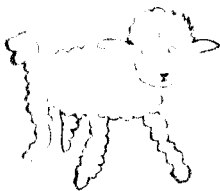
Буларнинг барчаси шу қадар сирли, англаб бўлмас бир тарзда рўй бераётган эдики, рад қилишга журъатим етмади. Жазирама саҳро кўйнида, ҳаётим қил устида турган бир паллада қанчалик бемаъни кўринмасин, чўнтагимдан қоғоз-қалам олдим, лекин шу заҳоти ўзимнинг асосан жуғрофия, тарих, арифметика ва ҳусни-хатни ўрганганим лоп этиб эсимга тушди-да, болакайга қараб (ҳатто бир оз аччиқланиб) расм чизишни билмаслигимни айтдим. Бу гапимга у:

— Бари бир кўзичок чизиб бер,— деб жавоб қилди.

Мен умримда кўзичок расмини чизиб кўрмаганим учун, ўзим билган ўша эски иккита суратдан бирини — бўғма илоннинг ташки кўринишини чизиб кўрсатдим.

Аммо болакай расмини кўриб:

— Йўк, йўк! Менга илон ҳам, фил ҳам керак эмас! Илон ҳаддан ташқари хавфли, фил эса ҳаддан ташқари катта. Менинг уйимдаги нарсаларнинг ҳаммаси кичкина. Менга кўзичок керак, кўзичок чизиб бер,— деб хитоб қилганида ниҳоятда ҳайрон қолдим-да, шу расмини чизиб бердим.

У расмини синчиклаб кўздан кечиргач:

— Йўк, бу кўзичок жудаям орик-ку,— деди.— Бошқасини чизиб бер.

Мен бошқа кўзичок расмини чиздим.

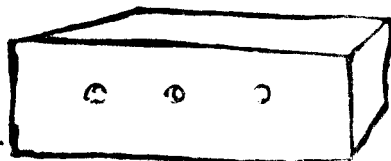
Янги дўстим хушфеъллик билан мулойим жилмайиб қўйди.

— Бу қўзичок эмас-ку,— деди у.— Ўзинг ҳам кўриб турибсан-а, қўчкор-ку бу. Ана, шохиям бор...

Мен қўзичокни тағин бошқатдан чиздим. Бирок бу расм ҳам унга маъкул бўлмади:

— Э, бу ўлгудай қари-ку. Менга узок яшайдиган қўзичок керак. Энди сабр-тоқатим тугади. Ахир, тезрок моторни тузатиш керак эди-да! Шунинг учун апил-тапил мана шу нарсани чизиб ташладим.

Кейин болага қараб:

— Мана сенга қутича. Қўзичоғинг шунинг ичида ётибди,— дедим.

Шунда мени буткул лол қолдириб, бу талабчан ҳакам гул-гул яшнаб кетди:

— Менга худди шунақаси керак эди-да! У кўп ўт ермикан, нима дейсан-а?

— Нима эди?

— Ахир менинг уйимда унчалик серобгарчилик эмас-да.

— Унга кўп нарса керак эмас. Мен сенга жудаям кичкина бир қўзичок бераман.

— У жудаям кичкина эмас...— деди у бошини эгиб, расмга термиларкан.— Қара! У ухлаб қолди...

Мен Кичкина шахзода билан шу тариқа танишдим.

III

Унинг қаердан пайдо бўлганини ҳадеганда билиб ололмадим. Кичкина шахзода мени саволларга кўмиб ташлар, аммо ўзидан бирор нимани сўрасам, эшитмаганга олар эди. Фақат, анчадан кейин, гап орасида тасодифан айтиб қолган баъзи сўзларидан унинг сирли таш-

риффи бирмунча ойдинлашди. Масалан, самолётимни биринчи марта кўрганида (самолёт расмини чизиб ўтирмайман, негаки, буни бари бир эплаёлмайман), у шундай деб сўради:

— Бу канака нарса?

— Бу нарса эмас, самолёт. Менинг самолётим, у учади.

Кейин унга, осмони фалакда учиш қўлимдан келишини фахрланиб айтдим. Шунда у:

— Э, шошма! Сен ҳали осмондан кулаб тушдингми?— дея хитоб қилиб қолди.

— Ҳа,— дедим камтарлик билан.

— Ана холос! Қизиқ-ку!..

Кичкина шаҳзода шундай деб кўнғирокдек товуш билан кулиб юборди. Буни кўриб пича аччиғим чикди: ахир мен, бошимга кулфат тушганда, одамлар бунга жиддий муносабатда бўлишларини ёктираман-да. Бир оздан кейин у.

— Демак, сен ҳам осмондан тушиб келибсан-да,— деди.— Хўш, қайси сайёрадан келдинг?

«Э, бу кимсасиз саҳрода тўсатдан қаердан пайдо бўлиб қолди, десам, гап буёқда экан-да!» деб ўйладим, ўзимча ва дабдурустан:

— Бундан чикдики, сен бу ерга бошқа сайёрадан тушиб келибсан-да?— деб сўрадим.

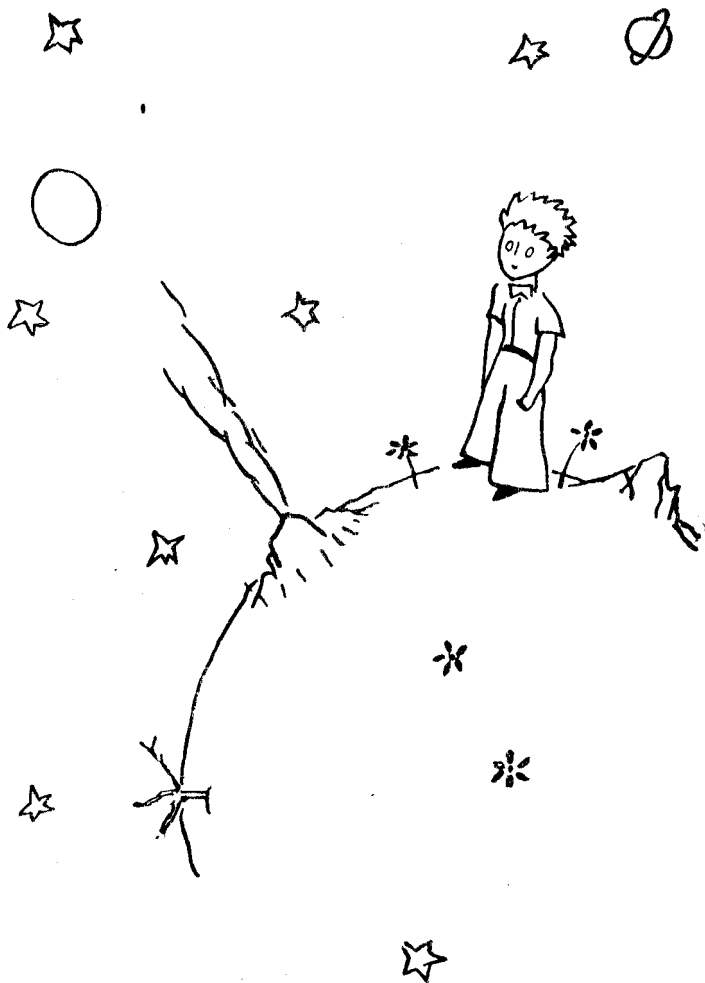
Бироқ у саволимга жавоб бермади. Самолётимни кўздан кечираркан, аста бош чайқади:

— Ҳе, бунинг билан узоқдан учиб келолмайсан, кўриниб турибди...

Сўнг нима ҳақдадир хийла ўйланиб қолди. Кейин чўнтагидан мен чизиб берган бояги кўзичокни олиб, уни гўё қимматбаҳо хазинадек томоша қилишга киришди.

«Бошка сайёралар» хусусидаги бу чала-ярим эътирофдан сўнг кўнглимдаги қизиқиш ҳисси нақадар аланга олиб кетганини тасаввур қила олсангиз керак. Иложи борича кўпроқ нарса билиб олиш ниятида устма-уст савол ёғдира кетдим:

— Сен қаёқдан учиб келдинг, болакай? Уйинг қаерда ўзи? Кўзичоғимни қаёқка олиб кетмоқчисан?

У ўйга чўмганча жимиб колди-да, кейин:

— Менга қутича берганинг жуда соз бўлди-да, кўзичок кечаси унинг ичида ухлайди,— деди.

— Албатта. Агар ақлли бола бўлсанг, сенга аркон ҳам ҳадя қиламан — кўзичокни кундузлари боғлаб қўясан. Қозик ҳам бераман.

Кичкина шаҳзоданинг қошлари чимирилди:

— Боғлаб қўясан? Нима кераги бор бунинг?

— Чунки, боғлаб қўймасанг, у бирон ёкка кетиб, адашиб қолади.

Буни эшитиб дўстим хандон отиб кулиб юборди:

— Э, қаёкқаям кетарди у?

— Билиб бўлмайди-да. Боши оққан томонга кетаверади, кета-
веради.

Шунда Кичкина шаҳзода жиддий тортиб:

— Майли, ҳечкиси йўқ,— деди.— Ахир, мен яшайдиган жой ни-
хоятда кичкина...— Бир оздан сўнг андух билан қўшиб қўйди: —
Бошинг оққан томонга кетаверганинг билан узоққа кетолмайсан...

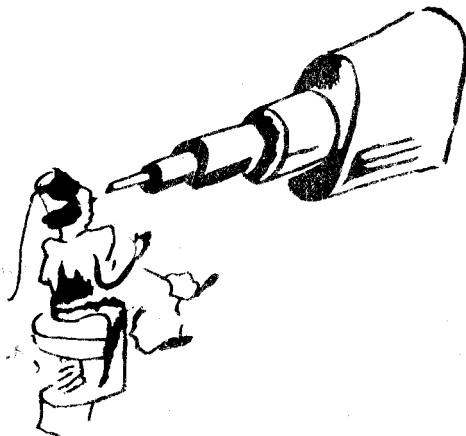
IV

Шу тарика мен яна бир муҳим янгиликни кашф этдим: унинг она сайёраси бор-йўғи бир уйдек келар экан!

Очиғини айтганда, бу нарса мени унчалик ҳайратлантирмади. Чунки мен Ер, Юпитер, Марс, Зухра сингари улкан сайёралардан ташқари, яна юзлаб бошқа сайёралар мавжудлигини, аксариятига ҳатто ном ҳам берилмаганини, улар орасида телескопда ҳам кўриш мушкул бўлган миттивойлари ҳам борлигини билар эдим. Астроном олим ана шундай жимит сайёрани кашф этаркан, унга ном қўйиб ўтирмайди, балки ракам билан атаб қўя қолади. Масалан: 3251-ас-
теронид, дегандек.

Менда, Кичкина шаҳзода Б — 612 деб аталмиш мўъжаз сайёрадан тушиб келган, деб ҳисоблашга имкон берувчи жиддий асослар бор. Бу астеронид телескопда фақат бир марта — 1909 йили, бир турк ас-
трономи томонидан кузатилган эди.

Ўшанда астроном ажойиб кашфиёти ҳақида халқаро астрономия конгрессида маъруза қилган, аммо унинг гапига бирор кимса ишон-
маган, чунки у туркча кийинган эди. Ана шунақа ғалати халқ бу кат-
талар!

Буни қарангки, Б —612 деб аталмиш астероиднинг бахтига, турк султони ўз фуқароларига, ўлим жазоси таҳдиди билан, европача кийинишни жорий этди. Ўша астроном 1920 йили кашфиёти ҳақида тагин маъруза қилди. Бу сафар у энг сўнгги модада кийинган эди — ҳамма унинг гапини маъқуллади.

Б —612 деб аталмиш астероид ҳақида сизга бундай батафсил сўзлаб ўтирганимга, ҳатто унинг тартиб рақамини келтирганимга катталар сабаб. Чунки катталар рақамларни жуда яхши кўришади. Агар уларга янги дўст орттирганингиз хусусида айтиб қолсангиз, улар ҳеч қачон Ёнг асосий нарса ҳақида сўрамайдилар. Улар ҳеч қачон: «Унинг овози қанақа? Қанақа ўйинларни яхши кўради? У капалак тутадими-йўқми?» деб суриштирмайдилар. Улар: «Ёши нечада? Нечта оға-иниси бор? Оғирлиги қанча экан? Отаси қанча мояна олади?» дея сўрай кетадилар. Сўнг шу тарика ўзларича одамни билиб олган бўладилар. Мабодо катталарга: «Мен қизғиш ғиштли чиройли бир уйни кўрдим, деразасида ёронгул очилиб турибди, томида каптари бор», деб айтсангиз, улар бу иморатни сира ҳам кўз ўнгиларига келтира олмайдилар. Уларга: «Мен юз минг франкли уйни кўрдим», деб айтиш лозим — шундагина улар: «Ана гўзаллигу мана гўзаллик!» дея хитоб қиладилар.

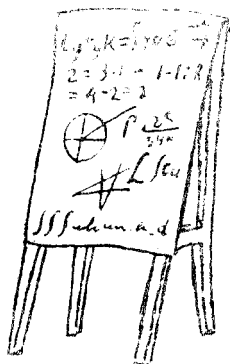
Худди шунингдек, агар уларга: «Кичкина шаҳзода чиндан ҳам мавжуд эди, у ниҳоятда ажойиб болакай эди, яйраб куларди, бир кўзичоғим бўлса, дерди. Кўзичоғим бўлсин деган одам, ростдан мавжуд бўлади-да», десангиз, хайрон елка қисиб кўядилар-да, сизга худди эсипаст гўдакка қарагандек қарайдилар. Аммо бордию: «У Б —612 деган сайёрадан учиб келган эди», деб тушунтирсангиз, бу гапга узил-кесил ишонишади ва ортиқ турли-туман саволлар билан сизни безор қилишмайди. Ана шунақа ғалати халқ бу катталар. Улар хафа бўлиб ўтиришга арзимади. Болалар катталарга нисбатан кенгфеъл ва кечиримли бўлишлари лозим.

Аммо бизлар, яъниким, ҳаётнинг нима эканини англайдиган кишилар, номерлар ва рақамлар устидан қах-қах уриб куламиз! Мен, масалан, ўзимга қолса, ушбу қиссани худди сеҳрли эртақдек бошлаган бўлурдим:

«Бор эканда, йўқ экан, бир Кичкина шахзода бўлган экан. 1 ниҳоятда кичкина — ўзининг танасидан салгина катта бир сийёрда яшар, бирорта ҳам дўсти йўқлигидан каттик изтироб чекар экан... • Ҳаётнинг нималигини англайдиган кишилар бунинг эртақдан кўри кўпроқ ҳақиқатга ўхшадини дарҳол пайкаган бўлур эдилар.

Зеро мен китобимнинг шунчаки эрмак учунгина ўкилишини асло истамайман. Бўлиб ўтган у воқеаларни қайта эшлаш мен учун гоят оғир, уларни ҳикоя қилиш ҳам осон эмас. Дўстим кўзичоғи билан бирга мени тарк этганидан буён орадан олти йил ўтди. Уни унутиб юбормаслик учун ҳам у ҳақда сўйламоқчиман. Чунки дунёда дўстларни унутиб юборишдан ҳам қайғулироқ нарса йўқ, ахир дўст бўлиш ҳар кимга ҳам насиб этавермайди-да. Қолаверса, мен, ёруғ оламда рақамдан бошқа нарсага қизиқмайдиган катталарга ўхшаб

қолишни сира-сира истамайман. Мана шу боисдан ҳам мен рангли қаламлар билан бирга бўёқлар солинган қутича сотиб олган эдим. Менинг ёшимда қайта бошдан расм чизишга киришиш — айтишга осон, холос, чунки мен бутун умрим давомида бўғма илоннинг ташқию ички кўринишидан бошқа нарса (уни ҳам олти яшар пайтимда чизганман) чизмаган эдим-да! Албатта, ҳозир иложи борича аслига ўхшатишга ҳаракат қиламан, бироқ бу ишни қойилмақом қилиб бажараман, деб кафиллик беролмайман. Шунинг учун портретларнинг бири бинойидек чиқса, иккинчиси мутлақо ўхшамаслиги ҳам мумкин. Кичкина шахзоданинг бўйи тўғрисида ҳам шу гапни айтиш лозим: расмларнинг бирида у ҳаддан ташқари улкан, бошқасида эса — ҳаддан ташқари кичкина бўлиб кўринади. Шунингдек, кийимининг ранги ҳам ёдимда йўқ. Шу боис эсимда қолганича, тусмоллаб, хаёлан чизавераман. Ниҳоят, мен баъзи бир муҳим тафсилотлар тасвирида хатога йўл қўйишим ҳам мумкин. Аммо сизлар мени маъзур тутарсизлар, деб умид қиламан. Дўстим менга ҳеч қачон бирор нарсани тушунтириб берган эмас эди. Эҳтимол, у мени ҳам худди ўзи қатори деб ҳисоблагандир. Бирок, афсуски, мен қутича деворлариаро кўзичокни кўришга қодир эмасман. Балки мен катта-

ларга озрок ўхшаб кетарман. Чамаси, кариётган бўлсам керак.

Кун сайин мен Кичкина шахзоданинг сайёраси ҳақида, дўстим уни қандай қилиб тарк этганию сафар чоғи қандай саргузаштларни бошидан кечиргани ҳақида янги-янги маълумотларни билиб ола бошладим. Хонаси келиб қолганида у шу ҳақда озми-кўпми гапириб қоларди. Шу тариқа, учинчи куни Кичкина шахзоданинг сайёрасида рўй берган баобаб балосидан вокиф бўлдим.

Бунга ҳам аслида ўша кўзичок расми сабаб бўлди. Кичкина шахзода, чамаси, нимадандир қаттиқ шубҳага тушгандек эди, тўсатдан менга қараб:

— Айт-чи, кўзичоклар ростдан ўт ейдими?— деб сўради.

— Ҳа, ростдан.

— Э, зўр экан унда!

Кўзичокнинг ўт ейиши нега бунчалик муҳим эканини, табиийки, тушунмадим. Лекин Кичкина шахзода шундай деб қўшимча қилди:

— Бундан чиқдики, улар баобабларни ҳам ер экан-да?

Мен бу гапга эътироз билдириб айтдимки, баобаб дегани ўт-ўлан ёки бута эмас — минора бўйи келадиган баҳайбат дарахт; агар у сайёрасига бутун бошли фил подасини ҳайдаб борганида ҳам, улар бирорта баобабни ея олмайди.

Кичкина шахзода бу гапни эшитиб, мийғида жилмайди:

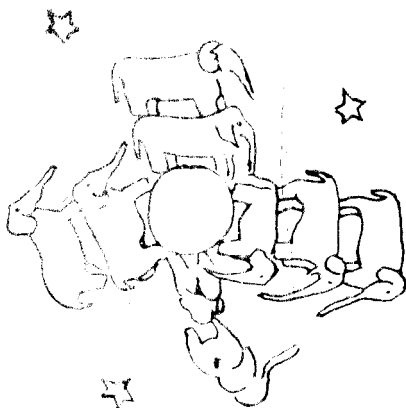
— Унда, филларни бир-бирига мингаштириб қўйиш керак...— Сўнг пича ўйланиб, мулоҳазакор оҳангда давом этди: — Баобаблар энди униб чиққан пайтида жудаям кичкина бўлади.

— Тўғри, лекин нега энди кўзичоқнинг баобабни ейиши керак?

— Э, емаса бўлмайди-да! — дея хитоб қилди у, гўё бениҳоя оддий, ибтидоий бир ҳақиқат хусусида сўзлаётгандек.

Гап нимадалигини англаб етгунча роса бошим қотди.

Кичкина шахзоданинг сайёрасида ҳам бошқа сайёралардаги каби фойдали ва зарарли ўт-ўланлар ўсар экан. Демакки, у ерда доривор,

шифобахш ўтларнинг уруғи билан бирга, зараркунанда ва бегона ўсимликларнинг уруғлари ҳам мавжуд. Аммо уруғ хали тупрок тагида мудраб ётаркан, кўзга кўринмайди, шу боис унинг зарарлими, фойдали эканини билиш ҳам мушкул. Фақат ер уйғонгачгина уруғ ҳам аста-секин ниш уриб ёруғ олам сари талпинади, куртак очиб барг ёзади-да, куёшга бўй чўзади. Қаттик ердан калтираб чиққан чоғида у нимжонгина, беозор бир гиёҳ бўлади. Агар у бўлғуси гулкўчат ёки маймунжон бўлса, майли, бемалол ўсиб-унаверсин; бордию қандайдир зараркунанда ўсимлик бўлса, таг-томири билан юлиб ташлаш керак. Кичкина шаҳзоданинг сайёрасида ана шундай зарарли муҳиш уруғлар бор экан — баобабларнинг уруғи. Сайёранинг тупроғида шу ёвуз уруғ тўлиб-тошиб кетган экан. Агар баобабни ўз вақтида пайкаб юлиб ташланмаса, кейин ундан қутулишнинг иложи бўлмайди. У бутун сайёрани эгаллаб олади, баҳайбат, қутурган томирлари билан уни ҳар томондан чирмаб эза бошлайди. Мабодо сайёра мўъжазгина бўлса-ю, баобаблар сон-саноксиз бўлса, у ҳолда улар уни тилка-пора қилиб ташлаши ҳам ҳеч гап эмас.

— Бизда шундай бир коида бор,— деди Кичкина шаҳзода кейинчалик менга.— Эрталаб уйқудан туриб, юз-қўлингни ювгач, у ёк-бу ёқни йиғиштиргандан сўнг, дарҳол сайёрангни тозалашга киришмоғинг лозим. Баобабларни ҳар куни, қанда қилмай йўқ қилиб туриш керак. Аммо уларни гул кўчатидан ажрата билиш керак: иккаласининг ниҳоли бир-бирига жудаям ўхшайди. Бу ҳаддан ташқари зерикарли иш, лекин сираям қийин эмас.

Бир гал у менга, мана шу гапларни бизнинг болалар ҳам тушунсин, десанг, бир расмини чизиб кўрмайсанми, деб маслаҳат берди.

— Агар улар қачондир сафарга чиқмоқчи бўлсалар, бу нарса гоят қўл келади,— деди у.— Бошқа ишлар бир оз кечикса ҳам зиён қилмайди, аммо баобабларни ўз ҳолига қўйиб берилса, охири вой бўлади. Мен бир сайёрани биламан, у ерда бир дангаса яшарди. У уч туп ниҳолни вақтида қўпориб ташламади, оқибатда...

Кичкина шахзода бу ҳақда батафсил сўзлаб берди, мен эса ўша сайёранинг расмини чиздим. Бировга ақл ўргатишни ёмон кўраман, аммо баобабларнинг нақадар хавфли эканини жуда оз одамгина билади, ваҳоланки, астероидга қадам кўядиган ҳар бир киши муқаррар равишда бу даҳшатли хатарга дучор бўлади. Шу сабабдан мен ҳозир одатимга хилоф тарзда: «Болалар, баобаблардан эҳтиёт бўлинглар!» деб хайқиргим келади. Барча дўстларимни кўпдан буён таҳдид солиб турган шу бало-қазодан огоҳ қилиб кўймоқчиман, чунки улар шундай хатар борлигини бир пайтлар мен ҳам мутлақо билмаганимдек, ҳатто хаёлларига ҳам келтирмайдилар. Шунинг учун ҳам мен овора бўлиб шу расмни чиздим, шунинг учун ҳам қилган меҳнатимга заррача ачинмайман. Эҳтимол, сиз, нима учун бу китобда манави баобабларнинг тасвиридан бошқа бирорта ҳам таъсирли расм йўқ, деб сўрарсиз. Бунга мен оддийгина қилиб шундай жавоб қайтараман: бошқа расмлар ҳам таъсирчанроқ чиксин, деб роса уриндим, бироқ, афсуски, қўлимдан келмади. Баобабларни чизаётган пайтимда эса, бу чиндан ҳам мудҳиш хатар, уни даф этишни асло кечиктириб бўлмайди, деган фикр менга илҳом бағишлаган эди...

Эх, Кичкина шахзода! Аста-секин мен сенинг нақадар ғамгин ва якранг ҳаёт кечирганингни англаб етдим. Узоқ йиллар мобайнида ягона дилхуш эрмагинг қуёш ботар пайт — ғурубни томоша қилишдан иборат бўлган экан. Мен буни тўртинчи куни эрталаб, ўзинг сўз орасида:

— Ғурубни жудаям яхши кўраман. Юр, қуёшнинг ботишини томоша қиламиз,— деб қолганингда сездим.

— Э, унда бир оз кутиш керак.

— Нимани?

— Қуёш ботишини-да.

Бу гапни эшитиб, аввал беҳад хайрон бўлиб қолдинг, кейин эса ўзингнинг устингдан ўзинг қулиб:

— Назаримда, ҳалиям уйимда юргандекман! — дединг.

Ҳақиқатан ҳам, Америкада кун чошгоҳ бўлганда Францияда кун ботишини ҳамма билади. Агар у ердан бир лаҳзанинг ичида Францияга етиб борилса, қуёш ботишини ҳам томоша қилиш мумкин. Бахтга қарши, Франция бу ердан узоқ, бениҳоя узоқ. Сенинг сайёрангда эса тагингдаги курсичани бир неча қадам нари сурсанг, бас — ғурубга истаганча узлуксиз мафтун бўлиб термилавериш мумкин эди...

— Бир сафар мен бир кунда қирқ уч марта қуёш ботишини томоша қилганман!

Орадан сал ўтгач, хиёл андуҳ билан яна шундай дединг:

— Биласанми... баъзан юрагинг нимадандир ғуссага тўлиб кетганда, ботаётган қуёшга бирпас термилиб ўтирсанг борми...

— Демак, ғурубни қирқ уч марта томоша қилган кунинг жудаям хафа бўлган экансан-да?

Аммо Кичкина шахзода бунга жавобан индамади.

Бешинчи куни эрталаб, тагин ўша кўзичок сабаб бўлиб, Кичкина шаҳзоданинг сиру асрорини билиб олдим. У, гўё узок вақт сукут ичра ўйлаб шу хулосага келгандек, дабдурустан:

— Кўзичок ўт ер экан, бундан

чикди, гулни ҳам ейиши мумкин экан-да?— деб сўради.

— Ҳа, тўғри келган нарсани еяверади.

— Ҳатто тиканли гулниям ейдими?

— Ҳа, тиканли гулниям.

— Ундай бўлса, гулга тиканнинг нима кераги бор?

Буни мен ҳам билмасдим. Ҳозир жудаям банд эдим: моторнинг бир гайкаси ейилиб кетган, шуни бураб чиқаролмай, қонимга ташна бўлиб турардим. Авзойим бузуқ эди — ахвол тобора оғирлашиб бормоқда, сув деярли тамом бўлди, бу мажбурий қўнишнинг охири расво бўлмаса эди, деган гулгула юрагимга ўрмалай бошлаган эди.

— Ҳўш, тиканнинг нима кераги бор?

Кичкина шаҳзода бирон-бир савол бераркан, жавоб олмагунича қўймас эди. Тош қотиб кетган гайка ҳадеганда буралавермагач, фиғоним фалакка чиқиб, оғзимга келган гапни гўлдирадим:

— Гулга тиканнинг сираям кераги йўқ, азбаройи ёмонликка чиқаради.

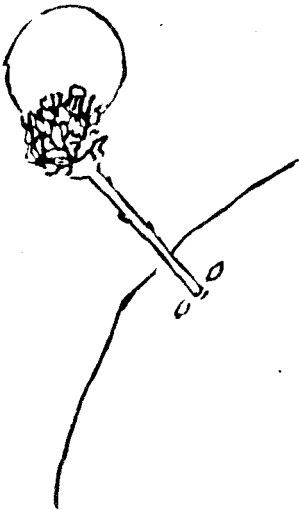
— Шунақами?!

Жимлик чўкди. Анчадан кейин у ранжиган оҳангда:

— Гапингга ишонмайман,— деди.— Ахир, гуллар жудаям

заиф, оккўнгил-ку. Ўзларини ботир кўрсатиш учун ҳам тикан чикаришади, гўё шунда улардан ҳамма кўрқадигандек...

Индамадим. Ҳозир ўзимча жаҳл билан гўлдираб қасам ичмоқда эдим: бу лаънати гайка шу сафар ҳам чиқмаса, болға билан шундай айлантриб соламанки, майда-майда бўлиб кетади!.. Бирок Кичкина шаҳзода тагин хаёлимни бузди:

— Ҳайламанки, гуллар ...

— Э, ҳеч нарсани ҳайламаман-э, мен! Қалламга келган гапни айтдим-қўйдим-да. Қўриб турибсан-ку, жиддий иш билан бандман.

У менга ҳайратдан донг қотиб тикилди:

— Қанақа жиддий иш?!

У ҳамон мендан нигоҳини узмасди: мен эса, афт-башарам қоп-қора мой, қўлимда болға, унинг қўзига ниҳоятда нотавон бўлиб қўринаётган манави шалдиروق арава — самолёт узра энгашиганча асабий тутақиб турардим.

— Худди қатталарга ўхшаб гапирасан-а! — деди у.

Уялиб кетдим. У эса аяб-нетиб ўтирмай, гапида давом этди:

— Ҳаммасини қалқаштириб юбординг... ҳеч нарсани тушунмас экансан!

Чиндан ҳам унинг қаттиқ жаҳли чиққан эди. Аччиқланиб бошини чайқаркан, тилларанг сочлари шамолда тўзғиб кетди.

— Мен бир сайёрани биламан, у ерда юзи бўзарган бир жаноб яшайди. У умрида бирор марта гул ҳидлаб кўрмаган, бирор марта юлдузларга тикилмаган. У ҳеч қачон бировни севган ҳам эмас, умрида бирон-бир юмушни ҳам бажарган эмас. У фақат бир иш билан — рақамларни бир-бирига уриштириш билан овора. Эртаю кеч худди сенга ўхшаб яққаш: «Мен жиддий одамман! Мен жиддий одамман!» деб тақрорлагани-тақрорлаган. Тагин гердайиб-кеккайиб юришини айтмайсанми! Аслида у одам эмас, қўзикорин.

— Нима дединг?

— Қўзикорин, деяпман! — Қичкина шаҳзода азбаройи аччиқланганидан, ранги бўздек оқариб кетди.— Миллион йиллардан буён гулларнинг танасида тикан ўсади. Ва миллион йиллардан буён қўзичоклар гулларни бари бир еб қўяди. Шундай экан, ҳеч қандай наф қўрмаса ҳамки, гулларнинг тиканига бунчалик зўр беришининг боиси нимада? Нахот мана шу жумбоқни англаш зарур иш бўлмаса? Наҳотки гуллар билан қўзичоклар ўртасидаги асрий адоват сирини муҳим нарса бўлмаса? Ахир бу ўша юзи бўзарган жанобнинг ҳисоб-китобидан кўра жиддийроқ ва зарурроқ эмасми? Айтайлик, мен дунёда на тенги, на ўхшаши бўлган бир гулни биламан, у фақат менинг сайёрадагина ўсади. Энди бир куни жимитгина қўзичок шартта борсаю уни пакқос еб битирса! Нима иш қилиб қўйганини ҳатто хаёлига ҳам келтирмаса... Балки бу ҳам сенинча муҳим нарса эмасдир?

У кип-қизариб кетди, бир зумдан кейин тагин давом этди:

— Агар бошқа миллионлаб юлдузларда учрамайдиган бир гулни яхши кўрсанг, шунинг ўзи ҳам кифоя: осмонга боққанинг замон ўзингни бахтиёр ҳис этасан. «Олисларда, қайдадир менинг ҳам гулим бор», деб шивирласанг бас — қўксинг тоғдек юксалиб кетади. Бордию қўзичок тўсатдан уни еб қўйса борми, оламдаги жамики юлдуз бирданига сўнгандек бўлади-қолади! Сенга қолса, бу сираям муҳим нарса эмас!

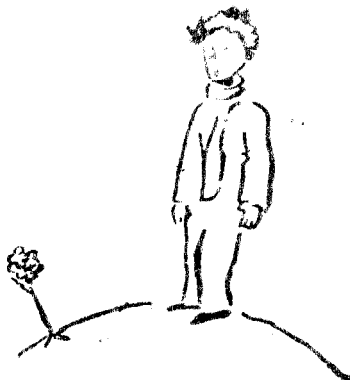
У ортиқ гапиролмади, нафаси тикилиб, ҳўнграб юборди. Атрофни қоронғилик чулғади. Қилаётган ишимни шартта ташладим, бадбахт гайкаю болға ҳам, ташналигу ўлим ваҳми ҳам дафъатан унут бўлди.

Менинг юлдузимда, Ер аталмиш менинг сайёрамда Кичкина шахзода ўқсиб-ўқсиб йиғлар — уни юпатмоқ даркор эди. Мен уни бағримга босганча кўлимда аллалай бошладим: «Сен кўнгил кўйган гулга ҳеч ким тегмайди... кўзичоғингнинг тумшуғига ўзим нўхта чизиб бераман... мен...». Бундан бўлак нима деяримни билмасдим, ақлу ҳушим тамоман бошимдан учган, ўзимни беҳад беўхшов ва ўнғайсиз сезардим. Нима килсам, у дилимни англаркин? Тутқич бермай мендан лаҳза сайин узоклашиб бораётган бу беғубор кўнгил садосини қандай қувиб етсам экан? Ахир, аслида кўзёш дегани — англаб бўлмас, Ёирли бир салтанат эмасми?

VIII

Ҳадемай бу гулни яхшилаб билиб олдим. Кичкина шахзоданинг сайёрасида ҳаммавақт оддийгина, беҳашам гуллар ўсарди. Улар камбарг, беозоргина бўлиб, ниҳоятда кам жойни эгаллар, эрталаб очилиб, окшом чоғи сўлиб колар эди. Бу гул эса, кунларнинг бирида шамолда қайдандир учиб келиб сайёра тупроғига тушиб колган уруғдан униб чиққан эди. Кичкина шахзода бошқа ўт-ўлан, гулчечакларга асло ўхшамаган бу мўъжаз ниҳолдан кўзини узолмасди. Бордию у баобабининг бирор янги хили бўлса-чи? Аммо ниҳол тез орада юкорига қараб бўй чўзишдан тўхтади-да, ғунча тугди. Кичкина шахзода умри бино бўлиб бундай катта ғунчаларни кўрмаган эди, ғаройиб мўъжиза рўй беражагини кўнгли сезиб, бетоқат кута бошлади. Нотаниш, номаълум ғунча эса ҳамон юз очишни хаёлига келтирмас, яшил гумбаз ичра пинҳон ўтирганча ҳануз ўзига оро берар эди. У кунт билан ранг танлар, гулбарг либосларни нозик баданига бир-бир ўлчаб кўрарди — ёруғ оламга аллақандай лолақизғалдоққа ўхшаб, хурпайган, тўзғиган ҳолда дийдор кўрсатишни сира-сира истамасди-да. У хусни жамолини бор латофатию бутун жозибаси билан намоён этмокни орзу қиларди. Ха, ана шундай ўзига бино кўйган гўзал эди у!

Сирли тайёргарлик шу йўсин узок давом этди. Ва, ниҳоят, бир сахар чоғи, қуёшнинг илк нурлари кўриниши биланок гулбарглар оҳиста очилди, бу лаҳзага шу кадар узок тараддуд қилган гўзал эса ширин эснаб:

— Эх, эсизгина, барвакт уйғониб кетибман-ку... Афв этинг мени...— деди.— Ҳаммаёғим тўзғиб ётувди-я...

Кичкина шахзода хайрат ва завқини яширолмади:

— Нақадар чиройлисиз-а!

— Йўғ-э, ростданми?— деди гулғунча бунга жавобан астагина.— Ҳа, балки сезгандирсиз, мен куёш билан бирга туғилганман-да.

Кичкина шахзода бу ғунчанинг камтарлик бобида намуна бўлолмаслигини пайқади, бироқ у шунчалар дилбар ва латиф эдики, одамни беихтиёр доводиратиб қўярди!

— Нонушта вақтиям бўлиб қолдими дейман,— деди у салдан кейин.— Барака топкур, менга ёрдам қиларсиз-а?

Кичкина шахзода беҳад хижолат бўлди, кўзачада муздек булок сувидан келтириб уни суғорди.

Кўп ўтмай гўзал гулғунчанинг хийла мағрур ва аразчилиги ҳам маълум бўлиб қолдию Кичкина шахзода у билан тил топишаман, деб роса қийналди. Бир куни гул поясидаги тўртта тиканни кўрсатиб:

— Қани, йўлбарс зўр бўлса, бу ёкка келсин, мен унинг ўзидан ҳам, ўткир тирноғидан ҳам кўркмайман! — деди.

— Менинг сайёрамда йўлбарс яшамайди,— деб эътироз билдирди Кичкина шахзода.— Кейин, йўлбарслар ўт емайди.

— Мен ўт эмасман-ку,— деди гулғунча ранжиб.

— Кечиринг мени...

— Йўк, мен йўлбарсдан сираям кўркмайман, аммо елвизак деган нарсдан юрагим чикиб кетади. Сизда парда йўқми, мени шамолдан тўсиб кўйсангиз?

«Ғалати-я, ўсимлик бўлатуриб елвизакдан кўрқади...— деб ўйлади Қичкина шахзода.— Жудаям кўнглини топиш кийин экан бу гулнинг...»

— Бу ер роса совук экан. Кечкурун мени шиша қалпоқ билан ўраб кўйинг, хўпми? Сайёрангиз хаддан ташқари бефайз экан. Мен келган жойда-чи...

Гулғунча гапини тугатмай жимиб колди. Чунки бу ёққа у хали уруғ чоғида учиб келган эди-да. Ўзга оламлар ҳақида шу боис ҳеч нарса билмаслиги табиий эди. Осонгина фош бўлишинг муқаррар вазиятда эса ёлғон гапирмоқ — бориб турган аҳмоқликдир! Гулғунча хижолат тортди, сўнг гўё Қичкина шахзода, ўзини унинг олдида қанчалар гуноҳкор эканини сезсин, деган маънода устма-уст йўталди:

— Қани парда, борми?

— Мен боя бориб олиб келмоқчи эдим, лекин гапингизни бўлишга...

Шунда гулгунча яна каттикрок йўтала бошлади: майли, унинг виждони баттар кийналсин!

Кичкина шахзода, гарчи бу феруза гулни яхши кўриб қолган, унинг хизмат қилишдан бахтиёр бўлса-да, кўп ўтмай кўнглида шубҳа уйғонди. У шунчаки айтилган ҳавойи гапларни юрагига яқин олар, шу сабаб ўзини бениҳоя бахтсиз сезар эди.

— Бекор унинг гапига қулоқ солган эканман,— деб қолди у бир кўни менга.— Ҳеч қачон гулларнинг айтганига қулоқ солмаслик керак экан, уларга термилиб, хидларидан баҳраманд бўлиш лозим экан, холос. Менинг гулим бутун сайёрани хуш бўйларга буркаган эди, мен эса бундан фақат қувониш зарурлигини билмасдим. Йўлбарс ҳақидаги, тирноқ ҳақидаги анави гапларга келсак... улардан одамнинг кўнгли завқ-шавққа тўлиши керак эди, мен бўлсам аччиқланиб ўтирибман-а...— Бир муддат сукут сақлаб, андуҳ билан эътироф этди: — Ушанда ҳеч нимани тушунмаган эканман! Оғиздаги сўзга эмас, амалдаги ишга қараб баҳо бериш керак эди. У менга ўзининг муаттар бўйларини армуғон этди, ҳаётимни нурга чулғади. Мен ундан қочмаслигим керак эди! Уша қовушмаган хийла-найранглар замирида нозик бир латофат мужассам эканини пайқашим керак эди. Ахир, гуллар шунчалик бекарорки!.. Аммо мен ниҳоятда ёш эдим, муҳаббат сир-асроридан беҳабар эдим.

IX

Англашимча, у жаҳонгашта қушлар билан бирга парвоз қилишга қарор берган. Охирги кун эрталаб у одатдагидан кўра бошқачароқ ғайрат билан сайёрасини тозалашга киришди. Кунт ва зўр ҳафсала билан уйғоқ вулконларни тозалай бошлади. Сайёрада икита уйғоқ вулкон бўлиб, улар нонушта тайёрлашга жудаям қулай эди. Бундан ташқари, яна битта сўнган вулкон ҳам бор эди. Бирок, бу сўнган-ку, деб хотиржам юриб бўлмайди-да, деди у. Шу сабабдан уни ҳам эринмай тозалаб чиққан. Вулконларни чинни-чирокдек озода қилиб тозаласангиз, улар тутуну қурум чиқармай бир маромда биқирлаганча қайнаб ётади... Албатта, биз — Ердаги аҳли замин, ғоят кичкина одамлармиз, вулконларимизни тозалашга кучимиз етмайди. Шунинг учун ҳам улар бизга шу қадар кўп зиён-заҳмат етказди.

Кичкина шахзода баобабларнинг сўнги ниҳолларини юларкан, хиёл ғуссага ҳам ботди. Балки энди сираям бу ерларга қайтмасман, деб ўйлади. Аммо бу тонгнинг хар кунги одатий юмушлари унга ғайриоддий завқ бағишламоқда эди. Ажойиб феруза гулни охирги бор суғориб, устини шиша қалпоқ билан ёпиб қўйишга чоғланаркан, ўпкаси тўлиб, ҳатто йиғлагиси келиб кетди.

— Хайр, яхши қолинг,— деди у. Гул чурк этмади.

— Хайр сизга,— деб такрорлади Кичкина шахзода.

Феруза гул йўталиб қўйди. Совук қотганидан эмас, албатта.

— Аҳмоқлик қилган эканман,— деди у ниҳоят.— Кечир мени. Бахтинг ёр бўлсин...

Товушида таъна-дашномдан асар ҳам сезилмасди. Кичкина

шахзода қўлида шиша қалпок, лолу хайрон қотиб қолган эди. Бу латофат, бу меҳр қаёқдан пайдо бўлди экан?

— Ҳа, мен сени яхши кўраман, ҳа...— деган титроқ оҳанг янгарди кулоқлари остида.— Айбим шундаки, сен буни билмасдинг. Бу унчалик муҳим ҳам эмас аслида. Лекин сен ҳам худди мендек тентак эдинг. Майли, бахтингни топ, омадингни берсин... Қалпокни четрокка қўй, у энди менга керакмас.

— Аммо, шамол...

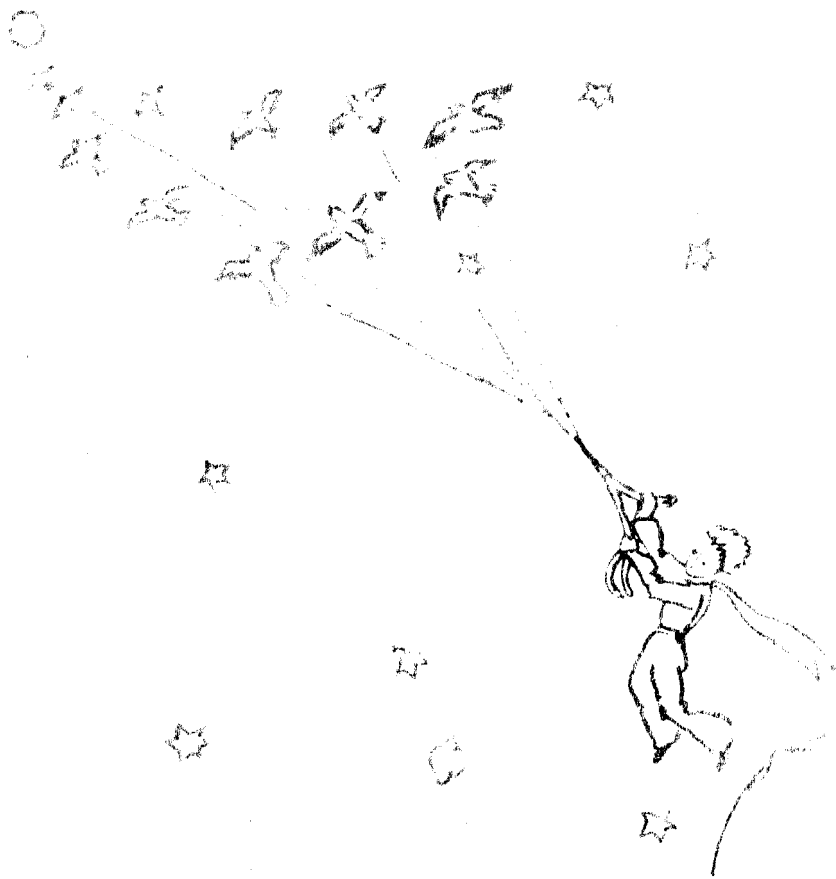
— Йўк, унчалик шамолламаганман... Тунги шабнам менга наф келтиради. Ахир, мен — гулман-ку.

— Аммо, ҳайвонлар, ҳашаротлар...

— Агар мен капалаклар билан танишмоқчи бўлсам, бир-иккита гумбакнинг зулмига дош беришим керак-ку, капалаклар чиройли бўлса керак. Бўлмаса, энди менинг олдимга ким ҳам келарди? Сен

узокка кетаётган бўлсанг... Ҳайвонлардан эса кўркмайман. Мениям ўтқир тирноқларим бор.— У соддадиллик билан тўрттала тиканини кўрсатди-да, шундай деб қўшиб қўйди: — Бўлди, бас, ортиқ чўза-верма, бардош бериш қийин, ахир! Модомики кетар бўлсанг — хайр, яхши бор.

У ўзининг силкиниб-силкиниб йиғлаётганини Кичкина шаҳзода кўришини истамасди. Бу жудаям мағрур гул эди...

Х

Кичкина шаҳзоданинг сайёрасига 325, 326, 327, 328, 329 ва 330-астероидлар энг яқин эди. Шу боис у дастлаб уларга ташриф этишга аҳд қилди: ҳам эрмак, ҳам нимадир ўрганеди.

Биринчи астероидда қирол яшарди. Ипак-шоҳи либосларга бурканганча, у ниҳоятда оддий ва айни пайтда улуғвор тахтда савлат тўкиб ўтирарди.

— Э, мана, фуқаро ҳам келиб қолди! — деб хитоб қилди қирол Кичкина шаҳзодани кўриши билан.

«У мени қаёқдан биларкин? — деб ўйлади Кичкина шаҳзода. — Ахир умрида биринчи марта кўриб турибди-ку!»

Билмасдики, қироллар дунёга жўнгина қарайдилар, улар учун жамики одам — фуқаро.

— Яқинроқ кел, қани, сени бир яхшилаб кўриб олай-чи, — деди қирол ниҳоят кимгадир қироллик қилиши мумкинлигидан ўлгудек талтайиб.

Кичкина шаҳзода ўтиришга жой излаб ён-верига аланглади, бироқ қиролнинг ҳашамдор жуббаси бутун сайёрани қоплаб олган эди. Тик тураверишга тўғри келди. Бениҳоя қаттиқ чарчаганидан бир пайт аста хомуза тортди.

— Хукмдорлар ҳузурида эснаш мумкин эмас, — деди қирол. — Мен сенга эснашни ман қиламан.

— Мен... тўсатдан, билмай қолиб...— деди Кичкина шахзода қаттиқ хижолат тортиб.— Мен узок йўл юриб келдим, ухлаганим йўқ эди...

— Ҳай, ундай бўлса, эснашингга рухсат бераман,— деди қирол.— Кўп йиллар бўлди ўзим ҳам бирорта эснаган одамни кўрмаганимга. Мена, ҳозир роса қизиқиб колдим. Демак, қани, эсна! Буйруғим шундай.

— Аммо... уяляпман энди... бошқа қилолмайман,— дея гўлдиради Кичкина шахзода ва кип-қизариб кетди.

— Ҳимм... ҳимм... Унда, унда... сенга буйруқ шу: гоҳ эсна гоҳ...

Қирол гапини чалкаштириб, ҳатто бирмунча ранжигандек ҳам бўлди. Чунки қирол учун энг муҳими — ўзига сўзсиз итоат қилиниши эди, у итоатсизлик ва шаккокликка тоқат этолмасди, чунки мутлак ҳукмдор эди-да. Бироқ у гоҳат оккўнгил эди ва шу важдан факат оқилона фармойишларгина берарди.

«Агар мен генералимга, денгиздаги оқ чорлокка айланасан, деб амр этсаму генерал буйруғимни бажармаса,— дерди у,— бу унинг эмас, менинг айбим бўлади».

— Ўтирсам майлими? — дея бўшашибгина сўради Кичкина шахзода.

— Амр этаман: ўтир!— деб жавоб берди қирол ва виқор билан ҳашамдор жуббасининг бир этагини пича йиғиштирди.

Лекин Кичкина шахзода ҳайрон эди: сайёра-ку шундай жимит экан, қирол кимнинг устидан ҳукмронлик қиларкин?

— Аъло ҳазратлари,— деб сўз бошлади у,— бир нарсани сўрасам майлими?

— Амр этаман: сўра!— деди қирол шоша-пиша.

— Аъло ҳазратлари... сиз кимнинг, ниманинг устидан ҳукмронлик қиласиз?

— Ҳаммасининг,— деб жавоб берди қирол оддийгина қилиб.

— Ҳаммасининг?

Қирол камтарона бир ҳаракат билан ўз сайёрасига, шунингдек, теvarакдаги бошқа барча юлдуз ва сайёраларга ҳам ишора қилди.

— Сиз шуларнинг ҳаммасига ҳукмдорлик қиласизми? — деб қайта сўради Кичкина шахзода.

— Ҳа,— деб жавоб қайтарди қирол. Зеро у чиндан ҳам қонуний мутлак ҳукмдор бўлиб, ҳеч қандай тўсик ва чекланишларни билмасди.

— Юлдузлар ҳам сизга бўйсунадими?— деб сўради Кичкина шахзода.

— Бўлмасам-чи,— деди қирол.— Юлдузлар бир зумда бўйсунарди. Мен итоатсизликка чидаб туrolмайман.

Кичкина шахзода бениҳоя ҳайратга тушди. Эҳ, қанийди, унинг шундай қудрати бўлса эди, куёш ботишини тўйиб-тўйиб тоғ баша қиларди! Қунига қирк икки марта эмас, балки етмиш икки, юз, ҳаттоки икки юз марта гурубга термиларкан, курсичасини нари-бери кўзга-

тишга ҳам хожат колмасди! Бирданига у ўзи тарк этган сайёрасини эслаб, ғуссага чўмди, бир оздан кейин журъат тўплаб:

— Мен қуёш ботишини томоша қилмоқчи эдим. Бир марҳамат қилинг, қуёш ботсин, деб фармон беринг,— деди.

— Бордиу мен бирорта генералимга капалак бўлиб гулдан-гулга учиб юришни ёки фожиавий асар яратишни, ё бўлмаса, оқ чорлокка айланишни буюрсаму генерал буни бажармаса, ким айбдор бўлади — менми, уми?

— Сиз, аъло ҳазратлари,— дея бир лаҳза ҳам иккиланмай жавоб килди Кичкина шахзода.

— Мутлако тўғри,— деб тасдиқлади қирол.— Ҳар кимдан қурби етадиган нарсани талаб қилиш керак. Ҳокимият энг аввало оқилона бўлиши лозим. Агар халқингга, денгизга ташлашни буюрсанг, у исён кўтариб инқилоб қилиб юбориши мумкин. Шунинг учун ҳам мен сўзсиз итоатни талаб эта оламан, чунки амр-фармонларимнинг барчаси оқилонадир.

— Қуёш-чи, қуёш ботиши нима бўлади энди?— деб сўради Кичкина шахзода. У то саволига жавоб олмагунича тинчимас эди.

— Қуёш ботади, шошмайтур. Мен бу ҳақда тегишли буйруқ бераман. Аммо олдин қулай вазият етилишини кутиб тураман, зеро ҳукмдорлик ҳикмати ҳам ана шунда.

— Ҳўш, қулай вазият қачон етилади?— деб суриштирди Кичкина шахзода.

— Ҳимм... ҳозир... хим...— дея қалин календарни титкилай бошлади қирол.— Қулай вазият... химм... мана бугун кечқурун соат еттидан қирқ минут ўтганда етилади. Амр-фармонимнинг қанчалик сўзсиз бажарилишини кўрасан ана шунда.

Кичкина шахзода тағин эснади. Афсус, бу ерда ғурубни истаган вақтингда томоша қилолмас экансан!.. Очиғини айтганда, у энди зерика бошлаган эди.

— Мен борай,— деди у қиролга.— Бошка қиладиган ишим ҳам колмади.

— Йўқ, кетма! — деди қирол. У ўзига фуқаро топиб олганидан ниҳоятда хурсанд эди ва ундан айрилишни сира-сира истамасди.— Қол, мен сени министр этиб тайинлайман.

— Қанақа министр?

— Ҳимм... бор ана, адлия министри бўлақол.

— Аммо бу ерда суд қиладиган бирорта ҳам одам йўқ-ку?

— Ким билади дейсан,— деб эътироз билдирди қирол.— Ахир мэн ҳали бутун қироллигимни синчиқлаб кўздан кечириб чиқмаганман-да. Кўриб турибсан, анча қариб колганман, арава кўядиган жоғим йўқ, яёв юришга эса чоғим келмайди.

Кичкина шахзода аста эгилиб, сайёранинг нариги чеккасига назар ташлади.

— Мен аллақачон синчиқлаб караб чикдим!— деб хитоб килди у.— Уёқда ҳам ҳеч зоғ йўқ.

— Ундай бўлса, ўзингни ўзинг суд қилақол,— деди қирол.— Бу дунёдаги энг оғир иш. Ўзингни тергаш, суд қилиб ҳукм чиқариш ўзгаларни суд қилишдан кўра минг қарра қийинроқ. Агар ўзинг-

ни тўғри суд қила билсанг, демак, чиндан ҳам донишманд одам бўлиб чиқасан.

— Ўзимни истаган жойда суд қила оламан,— деди Кичкина шахзода.— Бунинг учун ҳузурингизда қолишимга асло ҳожат йўқ.

— Химм... химм...— деди қирол чайналиб.— Назаримда, сайёрамнинг аллақайси ерида бир қари каламуш яшаса керак. Кечасилари бир балоларни қитирлатиб юрганини эшитаман. Мана шу каламушни суд қилсанг ҳам бўлаверади. Вақти-вақти билан уни ўлимга ҳукм қилиб турасан. Унинг ҳаёт-мамоти сенга боғлиқ бўлади. Аммо ҳар сафар кейин уни афв этиш лозим. Бу қари каламушни асраб-авайлаш керак, ахир ўзи бор-йўғи битта-я...

— Мен бировларни ўлимга ҳукм қилишни ёқтирмайман,— деди Кичкина шахзода.— Умуман, менинг кетар вақтим бўлди.

— Йўқ, бўлмади,— деб эътироз билдирди қирол.

Кичкина шахзода йўлга равона бўлмокчи эди-ю, лекин кекса ҳукмдорни хафа қилишни истамасди.

— Агар аъло ҳазратлари амр-фармонларининг сўзсиз бажарилишини хоҳласалар,— деди у,— у холда, менга ҳозир оқилона фармойиш беришлари лозим. Масалан, сиз менга бир лаҳза ҳам ҳаялламай йўлга тушишни буюришингиз мумкин. Сезишимча, бунинг учун ниҳоят қулай шарт-шароит мувжуд...

Қирол индамади. Кичкина шахзода хийла кутиб турди-да, аста хўрсиниб, йўлга тушди.

— Сени элчи қилиб тайинлайман!— деб қичқирди қирол унинг ортидан шоша-пиша. Шу тобда у гўё умрида гапини биров икки қилмагандек мамнун ва хотиржам кўрнарди.

«Ғалати халқ-да, бу катталар», деб қўйди Кичкина шахзода ўзича, йўлида давом этаркан.

XI

Иккинчи сайёрада шухратпараст яшарди.

— О, ана, мухлис ҳам келиб қолди!— деб хитоб қилди у Кичкина шахзодани узокдан кўриши билан.

Ахир, иззатталаб одамларга ҳамма уларнинг мухлиси бўлиб кўринаверида-да.

— Салом,— деди Кичкина шахзода.— Шляпангиз жудаям антиқа экан-а?

— Бу — таъзим бажо келтиришга,— деб тушунтирди шухратпараст.— Мени олқишлаган пайтда таъзим бажо айлашим лозим. Бахтга қарши, буёққа бирор кимса қадамранжида қилмаяпти.

— Э, шундайми?— деб қўйди Кичкина шахзода, у ҳеч нарсани тушунмаган эди.

— Бир чапак чалгин,— деди шуҳратпараст унга.

Кичкина шаҳзода кафтларини бир-бирига уриб чапак чалди. Шуҳратпараст шляпасини бошидан олиб, тавозе билан таъзим қилди.

«Қари киролнинг юртидан кўра бу ер кизиқроқ экан», деб ўйлади Кичкина шаҳзода ва тагин чапак чалди. Шуҳратпараст яна шляпасини бошидан олиб таъзим бажо желтирди.

Беш минутча шу тахлитдаги қарсак-таъзимдан сўнг Кичкина шаҳзода бундан ҳам зерикди.

— Нима қилса, шляпангиз бошингиздан учиб тушади?— деб сўради у.

Аммо шуҳратпараст бу гапни эшитмади. Иззатталаб одамлар мактовдан бошқа ҳамма нарсага қар бўлишади-да.

— Сен ростдан ҳам менинг чин мухлисим бўласанми?— деб сўради у Кичкина шаҳзодадан.

— Мухлис бўлиш дегани нима?

— Мухлис бўлиш дегани — бу сайёрада менинг энг гўзал, энг башанг, ҳаммадан бой ва ҳаммадан ҳам ақлли эканимни тан олиш демакдир.

— Лекин сайёрангда ўзингдан бошқа зот ҳам йўқ-ку!

— Бари бир. Кел, менга бир яхшилик қил, яйраб қолай: мени бир мактагин!

— Макташга-ку, мактайман-а,— деди Кичкина шаҳзода хиёл елка қисиб,— аммо бундан сенга нима наф?

Шундай деб шуҳратпарастни ҳам аста тарк этди.

«Ҳақиқатан ҳам, катталар жуда ғалати халқ-да», деб ўйлади йўлга тушаркан, соддалик билан.

ХII

Кейинги сайёрада пиёниста яшарди. Кичкина шаҳзода у ерда кўп бўлмади, бироқ шу қиска вақт ичидаёқ юраги ғаш тортиб чиқди.

У сайёрага қадам қўйганида, пиёниста олдидаги бўш ва тўла шишалар сафига жимгина тикилиб ўтирарди.

— Нима қиялпсан?— деб сўради Кичкина шаҳзода.

— Ичяпман,— деди пиёниста хўмрайиб.

— Нега?

— Унутмоқчиман.

— Нимани?— деб сўради Кичкина шаҳзода пиёнистага раҳми келиб.

— Шу ишимнинг уятлигини,— деди пиёниста тан олиб ва бошини куйи солди.

— Қайси ишинг?— деб сўради Кичкина шахзода, бояқишга ёрдам беришни жон-дилидан истаб.

— Ичишим уят!— деди пиёниста ва қайтиб офиз очмади.

Анчадан сўнг Кичкина шахзода лолу хайрон бўлиб, тағин йўлга тушди.

«Ха, шубҳасиз, катталар жуда-жуда ғалати халк», деб хаёлидан кечирди йўлида давом этаркан.

XIII

Тўртинчи сайёра корчалон одамга қарашли эди. У шу қадар банд эдики, Кичкина шахзода хузурига кириб келганида ҳатто бош кўтариб ҳам қарамади.

— Салом,— деди Кичкина шахзода.— Папиросингиз ўчиб қолибди.

— Иккига уч — беш. Бешга етти — ўн икки. Ўн иккига уч — ўн беш. Салом. Ўн бешга етти — йигирма икки. Йигирма иккига олти — йигирма саккиз. Гугурт чақишга вақт йўқ. Йигирма олтига беш — ўттиз бир. Уф! Жами, демакким, беш юз бир миллиону олти юз йигирма икки минг етти юз ўттиз битта.

— Нима у — беш юз бир миллион?..

— А? Э, ҳалиям шу ерда турибсанми?— Нималигини билмай ҳам қолдим... Ишим шу қадар кўпки! Мен жиддий одамман, валақлаб ўтиришга вақтим йўқ! Иккига беш — етти...

— Нима у — беш юз миллион?..— деб такрорлади Кичкина шахзода. У бирор нарса ҳақида сўраркан, то жавоб олмагунича тинчимасди.

Корчалон одам бошини кўтарди.

— Эллиқ тўрт йилдан буён шу сайёрада яшайман.

Шунча вақт мобайнида менга бор-йўғи уч марта халақит беришди. Биринчи гал, йигирма икки йил муқаддам қаёқдандир бир тиллақўн-ғиз учиб келиб қолганида шундай бўлган эди. У шунақанги шовкин солиб визилладики, мен беихтиёр қўшувда тўртта хато қилиб қўйдим. Иккинчи гал эса ўн бир йил бурун бирданига мени бод тутиб қолди. Ҳадеб қадалиб ўтиравергандан кейин... Мени сайр-томоша қилиб юришга фурсатим йўқ. Мен жиддий одамман. Учинчи гал... мана энди! Демак, жами бўлиши керак эди беш юз миллиону...

— Беш юз миллион нима, ахир?

Қорчалон одам жавоб бермаса қутулмаслигини пайқади.

— Беш юз миллион бу, ҳалиги... бор-ку ҳар замонда осмонда кўриниб қоладиган?

— Нима экан у, пашшами?

— Э, йўғ-э, бор-ку кичкина, ялтирок...

— Арими?

— Йўғ-э! Митти-митти, тилладек чарақлайди, истаган тентак унга бокиши билан хаёли қочиб кетади. Мен жиддий одамман. Хаёл суришга асло вақтим йўқ.

— Ҳа, юлдузларми?

— Э, топдинг, юлдуз.

— Беш юз миллион юлдуз, дегин? Нима қиласан уларни?

— Беш юз миллиону олти юз йигирма икки минг етти юз ўттиз битта. Мен жиддий одамман, аниқликни ёктираман.

— Ҳўш, шунча юлдузни нима қиласан?

— Нима қиласан, дейсанми?

— Ҳа.

— Ҳеч нарса қилмайман. Мен уларга эгалик қиламан, холос.

— Юлдузларга эгалик қиласанми?

— Ҳа.

— Лекин мен йўлда бир қиролни кўрдим, у...

— Кириллар хеч кимга эгалик қилолмайдн. Улар фақат ҳукм-ронлик қиладн. Бу бутунлай бошка нарса.

— Юлдузларга эгалик қилишнинг сенга нима кераги бор?

— Бой бўлиш учун-да, нимага бўларди.

— Бой бўлишнинг нима кераги бор?

— Бой бўлиш, кимдир янги юлдузларни кашф этса, уларга ҳам эгалик қилиш учун керак.

«Буям худди бояги пиёнистага ўхшаб фикрляпти», дея кўнглидан ўтказди Қичкина шахзода ва яна сўроқни давом эттирди:

— Юлдузларга қандай эгалик қилиш мумкин?

— Юлдузлар кимники?— деб сўради корчалон энсаси қотиб.

— Билмадим. Хеч кимники.

— Демак, меники бўлади. Чунки мен буни биринчи бўлиб ўйлаб топдим.

— Шунинг ўзи басми?

— Албатта-да. Айтайлик, кўзадан олмос топиб олсангу эгаси бўл-маса, у сеники бўлади. Агар миянгга тўсагдан бирон-бир фикр келиб қолса, дарров унга патент оласан: у энди буткул сеники. Мен юлдузларга шунинг учун ҳам эгалик қиламанки, менгача хеч ким уларга эгалик қилишни ҳаёлига ҳам келтирмаган эди.

— Тўғри,— деди Қичкина шахзода.— Ҳар қалай, айт-чи, сен уларни нима қиласан?

— Улар устидан ҳукимни юргизаман,— деди корчалон.— Тинимсиз санаб тураман. Бу жудаям қийин иш. Аммо мен жиддий одамман.

Бироқ Қичкина шахзодага бу изоҳ қифоя қилмади.

— Дейлик, менинг шоҳи рўмолчам бўлса, уни бўйнимга ўраб ўзим билан олиб кетишим мумкин,— деди у.— Мабодо, менинг бир гулим бўлса, узиб олиб кетишим мумкин. Лекин сен юлдузларни ўзинг билан бирга олиб кетолмайсан-ку!

— Тўғри, аммо мен уларни банкка қўйишим мумкин.

— Қандай қилиб?

— Мана бундай қилиб: қоғозга қанча юлдузим борлигини ёзиб чиқаман-да, кейин шу қоғозни тортмага солиб қулфлаб қўяман.

— Бўлдими шу билан?

— Шунинг ўзи қифоя.

«Қизиг-а!— деб ўйлади Қичкина шахзода.— Ҳатто шоирона ҳам. Аммо унчалик жиддий иш эмас».

Нима жиддий, нима ножиддий — буни Қичкина шахзода катталар сингарн эмас, ўзича тушунарди.

— Менинг феруза гулим бор, уни ҳар куни эрталаб суғораман,— деди у.— Учта вулкони бор, ҳар ҳафтада уларни тозалаб тураман. Биттаси сўнган, уни ҳам тозалайман, ҳар эҳтимолга қарши. Гулимга ҳам, вулконларимга ҳам менинг уларга эгалик қилишимдан наф бор. Юлдузларга эса сенинг эгалигингдан зиғирдек ҳам наф йўк...

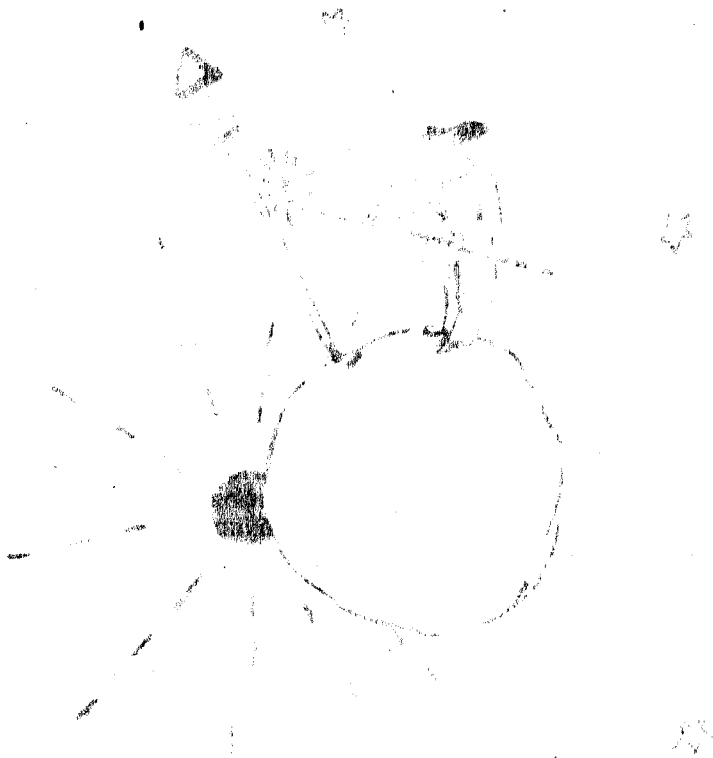
Корчалон нимадир демоқчи бўлиб оғиз жуфтлади-ю, бироқ жавоб тополмади. Қичкина шахзода йўлига жўнади.

«Йўк, катталар чиндан ҳам ниҳоятда антиқа халқ», дея соддалик билан кўнглидан кечирди у йўлида давом этаркан.

XIV

Бешинчи сайёра жудаям гаройиб эди. У бошқа сайёраларнинг хаммасидан кичкина бўлиб, сатҳига бор-йўғи битта фонус чирок билан чароғбон жойлашган эди. Кичкина шахзода, бепоен коинот қаърида гарддек бўлиб кетган, на бирорта уй, на бирорта тирик жон бўлган бу митти сайёрада чирок билан чароғбоннинг нима

кераги борлигига мутлақо тушуна олмади.

«Эҳтимол, бу одам ҳам тентакдир. Аммо у кирол, шуҳрат-параст, пиёниста ва корчалон сингари тентак эмас. Унинг ишида, ҳар қалай, маъно бор. У фонусини ёккан пайтда гўё яна бир юлдуз чакнагандек ёки яна бир гул очилгандек бўлади. Чироғини ўчирган пайтда эса, гўё юлдуз сўнгандек ёки гул сўлгандек бўлади. Жудаям ажойиб машғулот экан. Бу чинакамига фойдали бўлса керак, чунки гўзал иш».

Сайёранинг рўпарасига етиб келгач, у эҳтиром билан чароғбонга таъзим қилди.

- Салом,— деди у.— Нега ҳозир чироғингни ўчирдинг?
- Шарт шундай,— деб жавоб берди чароғбон.— Салом.

— Канака шарт?

— Чирокни кечкурун ўчиришим керак. Окшоминг хайрли бўлсин!
У шундай деб чирокни яна ёқди.

— Ундай бўлса, нега тағин ёқдинг?

— Шарт шундай,— деб такрорлади чароғбон ҳорғин.

— Тушунмадим,— деди Кичкина шахзода тан олиб.

— Тушунадиган нарсанинг ўзи йўқ,— деди чароғбон.— Шарт бўлгандан кейин бажариш керак. Салом!

Шундай деб чирокни ўчирди-да, қизил катакли рўмолча билан пешонасини артиб:

— Касбим жуда оғир,— деди.— Бир пайтлар бунинг маъноси бор эди. Чирокни кечкурун ёқардим, эрталаб ўчирардим. Ихтиёримда дам олишга бир кун, ухлашга бир кеча қоларди...

— Хўш, кейин шарт ўзгариб қолдими?

— Шарт ўзгармади,— деди чароғбон.— Ҳамма бало шунда-да! Менинг сайёрам кундан-кунга тезроқ айланмоқда, шарт эса ҳамон ўша эскилигича қоляпти.

— Энди нима қиласан?— деб сўради Кичкина шахзода.

— Нимаям қилардим? Сайёра бир дақиқа ичида тўла айланиб чиқади, нафас ростлашга бир сония ҳам фурсатим қолмайди. Чирокни ҳар дақиқада ёкиб-ўчиришга мажбурман.

— Ана холос! Роса қизик-ку! Демак, сенинг сайёрангда куннинг узунлиги бор-йўғи бир дақиқа экан-да!

— Нимаси қизик экан бунинг,— деди чароғбон эътироз билдириб.— Мана, ҳозир иккаламиз бир ойдан буён гаплашиб турибмиз.

— Бир ойдан буён?!

— Ха-да. Ўттиз дақиқа. Ўттиз кун. Окшоминг хайрли бўлсин!
У шундай деб яна чирокни ёқди.

Кичкина шахзода чароғбонга тикилиб қолди. Аҳдига содиқ бу одам унга ҳаммадан кўра кўпроқ ёққан эди. Бир пайтлар ўзининг қуёш ботишини яна бир марта томоша қилиш учун курсичани нари-бери суриб юрганлари ёдига тушиб кетдию бу янги дўстига ёрдам бергиси келди.

— Менга қара,— деди у чароғбонга,— бир йўли бор: сен хоҳлаган пайтингда дам олишинг мумкин, фақат...

— Менинг доим дам олгим келади,— деди чароғбон.

Аҳдга содиқ қолиб ҳам дангаса бўлиш мумкин-да, ахир!

— Сенинг сайёранг шунчалик кичкинаки,— деб давом этди Кичкина шахзода,— уч хатлаб уни айланиб чиқишинг мумкин. Биласанми, шундай тезлик билан юришинг керакки, қуёш ҳамиша сен тарафда бўлиши лозим. Қачон дам олгинг келса, кетаверасан, кетаверасан... Шунда куннинг узунлиги сен хоҳлаганча давом этади.

— Э, бунинг фойдаси кам,— деди чароғбон.— Мен дунёда ҳамма нарсадан ҳам уйқуни яхши кўраман.

— Унда, ахволинг чатоқ,— деди Кичкина шахзода ачиниб.

— Ахволим чатоқ,— деб тасдиқлади чароғбон.— Салом.

Шундай деб тағин чирокни ўчирди.

«Ана одам!— деди Кичкина шахзода ўзича, йўлида давом этаркан.— Ҳойнаҳой қирол ҳам, шухратпарасту пиёниста ҳам, корчалон ҳам ундан нафратланган бўлурди. Аммо, менимча, уларнинг орасида

энг расоси шу. Эҳтимол, фақат ўзи ҳақидагина ўйламаслиги учун ҳам у шунақадир».

Кичкина шахзода аста хўрсинди.

«Мана мен дўст тутинишим мумкин бўлган одам,— деб ўйлади яна.— Лекин унинг сайёраси шу қадар кичкинаки, икки киши сиймайди...»

Бу ажойиб сайёрага бошқа бир сабаб туфайли ҳам ачинаётганини тан олмоққа у ботинолмади: бу ерда йигирма тўрт соат мобайнида қуёш ботишқни бир минг тўрт юз қирқ марта томоша қилиш мумкин эди-да!

XV

Олтинчи сайёра аввалгисидан ўн баробар катта эди. Унда ёстик-дек-ёстикдек китоблар ёзадиган чол яшарди.

— Ана буни қаранг-а! Сайёҳ келди!— деб хитоб қилди у Кичкина шахзодани кўриб.

Кичкина шахзода нафас ростлаш учун стол ёнига ўтирди. Бениҳоя кўп йўл юриб обдан чарчаган эди у!

— Қаердансан?— деб сўради чол.

— Бу катта китобингиз нимаси?— деб сўради Кичкина шахзода.— Бу ерда нима қилиб ўтирибсиз?

— Мен географман,— деди чол.

— Географ дегани нима?

— Бу дегани — дарёю денгизларнинг, шаҳар ва тоғларнинг, чўлу биёбонларнинг қаерда жойлашганини биладиган одам.

— Э, зўр экан!— деди Кичкина шахзода.— Чиндан ҳам, мана буни ҳақиқий иш деса арзийди!

У шундай деб географнинг сайёрасига назар ташлади. У умрида ҳеч қачон бундай катта сайёрани кўрмаган эди.

— Сайёрангиз жудаям чиройли экан,— деди у.— Айтинг-чи, океанлар борми бу ерда?

— Бунисини билмадим,— деди географ.

— Э-э,— деди Кичкина шахзода ҳафсаласи пир бўлиб.— Тоғ борми, тоғ?

— Билмайман,— деди географ.

— Шаҳарлар, дарёлар, саҳролар-чи?

— Буниям билмайман.

— Ахир сиз географсиз-ку!

— Бўлмаса-чи!— деди чол викор билан.— Гап шунда-да: мен сайёҳ эмас, географман. Менга сайёҳлар жуда-жуда етишмайди. Чунки шаҳарлар, дарёю тоғлар, денгизу океанларни, чўлу биёбонларни географлар ҳисоблаб қайд этмайди. Географ — бу катта одам, унинг санғиб юришга вақти йўқ. У ўз кабинетидан чикмайди, аммо сайёҳатчиларни қабул қилиб, уларнинг ҳикояларини ёзиб олади. Агар уларнинг бирортаси кизикроқ воқеани айтиб берса, географ ҳужжат тўплаб, шу сайёҳнинг бамаъни одамини ёки бетайинлигини текширади.

— Нима учун?

— Чунки сайёҳ алдаб уйдирмаларни сўзлаган бўлса, жуғрофия дарсликлари чалкашиб кетади-да. Агар у кўпроқ ичадиган бўлса, тагин ташвиш ортди, деявер.

— Нега?

— Негаки, пиёнисталарнинг кўзига ҳамма нарса иккита бўлиб кўринади. Унинг гапига ишониб, географ битта тоғни иккита деб ёзиб қўйиши мумкин.

— Мен бир одамни билардим... Ундан ёмон сайёҳ чиқарди,— деб қўйди Кичкина шахзода.

— Бўлса бордир. Хўш, шундай қилиб, агар сайёҳ бамаъни одам бўлиб чикса, кейин унинг кашфиёти текширилади.

— Қандай текширилади? Бориб кўриб келинадими?

— Э, йўқ. Бу жудаям мураккаб иш. Шунчаки, сайёҳдан кашфиётини тасдиқлайдиган ашёвий далил талаб этилади, холос. Масалан, агар у улкан бир тоғни кашф этган бўлса, ундан катта-катта ҳарсангтошларни олиб келиб кўрсатиши керак.— Географ бирданига хаяжонга тушди.— Э, айтмоқ-чи, ўзинг ҳам сайёҳсан-ку! Хойнаҳой, гоят узокдан келгандирсан. Менга ўз сайёранг ҳақида гапириб бер!

Географ олдидаги калин дафтарини очди-да, қалам йўна бошлади. Сайёҳларнинг ҳикоялари аввал қаламда ёзиб олинади, кашфиётни тасдиқлайдиган ашёвий далил келтиргачгина, уларнинг хотиранларини сиёҳ билан ёзиш мумкин.

— Кулоғим сенда,— деди географ.

— Хе, менинг сайёрамда унчалик кизик нарса йўқ,— деди Кичкина шахзода.— У ерда ҳамма нарса ниҳоятда кичкина. Учта вулкон бор, иккитаси уйғок, биттаси аллақачон сўнган. Лекин билиб бўлмайди-да.

— Ҳа, билиб бўлмайди,— деб маъқуллади географ.

— Кейин, менинг бир гулим бор.

— Гулларни ҳисобга олмаймиз,— деди географ.

— Нимага?! Ахир, у жудаям чиройли-ку!

— Чунки, гуллар эфемер саналади.

— «Эфемер»ингиз нимаси?

— Жуғрофия китоблари — дунёдаги энг қимматбаҳо китоблардир,— деб тушунтирди чол.— Улар ҳеч қачон эскирмайди. Зеро, тоғнинг ўз ўрнидан қўзғалиши камдан-кам учрайдиган ходиса. Ёки океаннинг қуриб қолиши... Биз фақат мангу ва турғун нарсалар хусусидагина ёзамиз.

— Бирок, сўнган вулкон қайтиб уйғониши мумкин-ку,— деб унинг гапини бўлди Кичкина шахзода.— «Эфемер» дегани нима ўзи?

— Вулкон уйғокми, сўнганми, буни биз, географлар учун аҳамияти йўқ,— деди географ.— Мухими шундаки, у тоғ. Тоғ эса ўзгармайди..

— «Эфемер» дегани нима?— деб тагин такрорлади Кичкина шахзода.

— Бу — ҳадемай йўқ бўладиган нарса, дегани.

— Менинг гулим ҳам ҳадемай йўқ бўладими?

— Албатта.

«Менинг феруза гулим, менинг ягона қувончим мангу эмас экан,— деб андух билан шивирлади Кичкина шахзода.— У бало-қазолардан, офату тўфонлардан ўзини қандай асрайди? Бор-йўғи тўрттагина тикани бўлса. Мен уни ташлаб кетдим, хувиллаган сайёрамда ёлғиз ўзи қолган эди-я!»

Шундагина у тарк этилган гулига беҳад ачиниб кетди, дилини гусса чулғади. Аммо шу ондаёқ журъатини тўплаб:

— Энди мен қаёққа борсам экан, нима маслаҳат берасиз?— деб сўради.

— Ер деган бир сайёра бор, шунга бориб кўр,— деб жавоб берди географ.— Унинг нуфузи чакки эмас...

Кичкина шахзода йўлга тушди, аммо фикри-ёди сайёрасида қолган ёлғизгина гулда эди.

XVI

Шундай қилиб, у кадамранжида қилган еттинчи сайёра Ер эди.

Ер — оддий сайёралардан эмас! Бунда бир юз йигирмата қирол (негр қироллари ҳам шунга киради, албатта), етти минг географ, тўққиз юз минг корчалон, етти ярим миллион пиёниста, уч юз ўн бир миллион шуҳратпараст, хуллас, жами икки миллиардга яқин катта одам мавжуд.

Ернинг нақадар катталиги ҳақида сизга бирмунча тасаввур бермоқ учун шунга айтиш билангина кифояланаман: электр кашф этилгунига қадар олти китъада чароғбонларнинг тўрт юз олти миш икки минг беш юз ўн бир кишидан иборат улкан лашкари тутиб туриларди.

Агар четдан разм солинса, бу қойилмақом бир томоша бўларди. Бу улкан лашкарнинг хатти-ҳаракатлари гўё балетдагидек аниқ бир қоидага бўйсунарди. «Саҳна»га биринчи бўлиб Янги Зелландия ва Австралидаги чароғбонлар чиқишарди. Улар чироқларини ёкиб, ухлагани кетишарди. Кейин Хитой чароғбонларининг навбати келарди. Ўз «ракси»ни адо этиб, улар ҳам парда ортига ғойиб бўлишарди. Улардан сўнг Россия ва Ҳиндистон чароғбонларига гал тегарди. Кейин эса — Африка ва Европа, ундан сўнг Жанубий Америка

ва ниҳоят, Шимолий Америкадаги чароғбонларнинг навбати етарди. Шу тарика ҳеч ким ҳеч қачон адашиб кетмас, ҳамма «сахна»га ўз вақтида чиқарди. Ҳа, бу чиндан ҳам қойилмақом томоша эди!

Ҳақат, шимолий кутбдаги ягона фонусни ёқиши лозим бўлган чароғбон билан унинг Жанубий кутбдаги ҳамкасбига ҳаммадан ҳам маза эди, иккаласи ҳам ортикча ташвиш-тараддудсиз яшарди: улар ўз хунарини йилда икки мартагина кўрсатарди, ҳолос.

XVII

Баъзан ҳаддан ташқари суҳандонлик қилгинг келиб қолганда озми-кўпми муболаға қиласан киши. Мана, мен ҳам чароғбонлар ҳақида сўзлайтуриб, ҳақиқатга бирмунча хилоф иш тутдим. Ишқилиб, сайёрамизни яхши билмайдиганларда у ҳақда нотўғри тушунча пайдо бўлмаса бас! Аслида одамлар Ер юзиде унчалик кўп жойни эгалламайди. Агар унда истикомат қиладиган икки миллиард одам тўпланиб, худди митингдагидек елкама-елка турса, улар ортикча қийналиб-нетмай, узунасига кенлиги йигирма миль келадиган майдонга бемалол жойлашган бўлур эди. Бутун инсониятни Тинч океандаги тангадеккина оролчага ҳам сиғдириб юбориш мумкин.

Қатталар, албатта, бу гапингизга ишонмайдилар. Улар ўзларини жуда кўп жойни эгаллайдиган чоғлайдилар, ўзларини худди баобаблардек баҳайбат ва улуғвор ҳисоблайдилар. Сиз шунда уларга аниқ ҳисоб-китоб қилиб чиқишни таклиф этинг. Бу гап уларга маъқул бўлади, ахир улар рақам деса ўлиб қолишади-ку. Сиз эса бу бўлмағур арифметика билан бошингизни котириб ётманг. Унинг сариқ қақалик ҳам фойдаси йўқ. Биламан, сиз шундоқ ҳам менга ишонасиз.

Алқисса, Кичкина шахзода Ерга тушгач, атроф-жавонибда бирор тирик жонни кўрмай, беҳад ҳайрон бўлди. Ҳатто, адашиб бошқа сайёрага келиб қолдиммикин, деган хаёлга ҳам борди. Бироқ шу пайт

оёғи остида, кум узра кулча бўлиб ётган аллакандай кулранг нарса кўзғалиб кўйди.

— Салом,— деди Кичкина шаҳзода ҳар эҳтимолга қарши.

— Салом,— деб жавоб берди илон.

— Мен қандай сайёрага келиб қолдим?

— Ерга,— деди илон.— Африкада турибсан ҳозир.

— Шунақами? Нима, Ерга одам яшамайдими?

— Бу жой — сахро. Сахрода ҳеч ким яшамайди. Аммо Ерга катта.

Кичкина шаҳзода тош устига ўтириб, осмонга тикилди.

— Кани энди, юлдузларнинг нега чарақлашини билсам,— деди у ўйчан оҳангда.— Чамаси, улар, эртами-кечми ҳар ким ўз юлдузини топиб олиши учун чарақлаб турса керак. Кўряпсанми, хув ана менинг сайёрам — шундоқкина тепамизда... Аммо у қанчалар узоқда, эх-хе!

— Чиройли сайёра экан,— деди илон.— Ерга нега келдинг, нима қиласан бу ерда?

— Мен феруза гулим билан уришиб қолдим,— дея икром бўлди Кичкина шаҳзода.

— Э, шундай дегин...

Иккови ҳам жимиб қолди.

— Одамлар қаёқда, одамлар?— деб тағин сўради ниҳоят Кичкина шаҳзода.— Сахрода, ҳар қалай, ўзингни ёлғиз сезаркансан киши..

— Одамлар орасида ҳам ўзингни ёлғиз сезаверасан, — деб кўйди илон.

Кичкина шахзода унга синчиклаб тикилди.

— Ғалати жонивор экансан, — деди у. — Йўғонлигинг бармоқдек келмайди-ю...

— Аммо мен қиролнинг бармоғидан кўра кўпроқ кудратга эгаман, — деб эътироз билдирди илон.

Кичкина шахзода кулимсиради:

— Наҳотки сен шу қадар қудратли бўлсанг? Лоақал панжанг ҳам йўқ-ку. Сен ҳатто саёҳат қилишга ҳам ярамайсан...

— Мен сени бирорта кема элтолмайдиган олис манзилларга олиб кетишим мумкин, — деди илон, сўнг Кичкина шахзоданинг болдирига халқа бўлиб чирмашди. — Қимгаки тегсам, уни аслига — тупроққа айлантираман, — деди у. — Аммо сен юлдуздан тушиб келгансан, юлдуздек поксан...

Кичкина шахзода индамай тураверди.

— Сенга раҳмим келади, — дея давом этди илон. — Тош-метин бу заминда сен шу қадар заиф, ожизсанки... Едингда бўлсин, қачонки олисида қолган сайёрангни эслаб юрагинг ғуссага тўлса, мен сенга ёрдам қилишим мумкин. Мен...

— Гапингни жуда яхши тушундим, — деди Кичкина шахзода. — Аммо нега доим жумбоқ билан сўзлайсан?

— Мен ҳамма жумбоқларни ҳал этаман, — деди илон. Иккаласи тағин жимиб қолди.

XVIII

Кичкина шахзода саҳрони кесиб ўтди-ю, ҳеч кимни учратмади. Йўлда фақат нимжонгина, рангпар бир гулга дуч келди.

— Салом, — деди Кичкина шахзода.

— Салом, — деб жавоб қайтарди гул.

— Одамлар қаёқда? — деб мулоким оҳангда сўради Кичкина шахзода.

Кунларнинг бирида ёнгинасидан ўтиб кетаётган карвонга гулнинг кўзи тушиб қолган эди.

— Одамлар дейсанми? Ха-а... Улар, чамаси, бештами-олтита эди. Мен уларни кўп йил бурун кўрган эдим. Аммо уларни қаердан излаш кераклигини билмайман. Шамолдек учиб юришади, илдизи йўқ уларнинг, шунинг учун ҳам топиш қийин.

— Хайр, яхши қол,— деди Кичкина шахзода.

— Хайр,— деди гул.

XIX

Кичкина шахзода баланд тоққа чиқиб борарди. Шу пайтгача у ўзининг тиззасидан келадиган учта вулконида бошқа бирорта тоғни кўрмаган эди. Сўнган вулқон унга курси бўлиб хизмат қиларди. Шу сабабли, у ҳозир бу юксак тоғдан туриб сайёрани бошдан-оёқ кўздан кечирса бўлар, ундаги жамики одамларни ҳам кўрсам керак, деган фикрга келди. Бироқ тоғ тепасига чиқиб боргач, игнадек ўткир ва ингичка чўққиларгагина кўзи тушди, холос.

— Салом,— деди у хар эҳтимолга қарши.

— Салом... салом... лом...— дея акс садо янгради.

— Сиз кимсиз?— деб сўради Кичкина шахзода.

— Сиз кимсиз... кимсиз... кимсиз...— дея акс садо янгради яна.

— Келинлар, дўст бўлайлик, мен яккаю ёлғизман,— деди у.

— Яккаю ёлғиз... ёлғиз...— дея акс садо янгради.

«Шунчалик ҳам ғалати сайёра бўладими!— деб ўйлади Кичкина шахзода.— Яп-яланғоч, тап-тақир, ҳамма томони игна. Одамларида қувваи ҳофиза ҳам етишмас экан. Айтган гапингни такрорлашдан бошқа нарсани билмайди... Уйимда феруза гулим бор эди, у менинг кўрар кўзим, қувончим эди, у ҳамиша биринчи бўлиб сўйларди».

Кичкина шахзода кум барханлари аро, коя ва музликлар аро узоқ кезиб юрди ва ниҳоят, йўлга тушиб олди. Ҳар қандай йўл эса одамзод хузурига элтади.

— Салом,— деди у.

Унинг қаршисида гул-чечакларга тўла бир чаманзор ястаниб ётарди.

— Салом,— деб жавоб қайтаришди гуллар.

Шунда Кичкина шахзода бу гулларнинг барчаси унинг феруза гулига ўхшаш эканини пайқади.

— Тўхтанг, сизлар кимсиз?— деб сўради у лол бўлиб.

— Бизлар — гулмиз,— деб жавоб беришди гуллар.

— Шунаками...— деди Кичкина шахзода бўшашиб.

Сўнг дафъатан ўзини бениҳоя бахтсиз сизди. Феруза гул унга, бутун оламда мен каби зебо санам йўк, деб айтган эди. Мана, ҳозир пойидаги бу чаманзорда эрка гули янглиғ гулларнинг беш мингтаси ял-ял товланиб турибди!

«Агар буни кўрса, у қанчалар хафа бўларди-я! — деб ўйлади Кичкина шахзода.— Чамаси, кулгили кўринмаслик учун у зўр бериб йўтала бошлаган, ўзини ҳатто жон таслим қилаётгандек кўрсатган бўлур эди. Мен эса унинг ортидан худди беморнинг ортидан юргандек эргашиб, таскин-тасалли беришга мажбур бўлардим, акс ҳолда, мени ташвишу уятга қўйиш учун ҳам у жон таслим қиларди...»

Кейин хаёлига яна шундай фикр келди: «Мен, ўзимча дунёда танҳо гулга эгаман, деб юрардим, ҳеч қайда унинг тенгию ўхшаши йўк, деб ўйлардим, ваҳолонки, у оддийгина бир гул экан. Менинг бор буд-шудим ўша оддийгина гулу бўйи тиззамдан келадиган учта вулкондан иборат эди, унинг ҳам биттаси сўнган, ким билсин, балки абадий уйғонмас... энди менинг подшолигим қолдимми...»

У майса узра юзтубан тушганча, йиғлаб юборди.

Худди шу пайт рўпарасида Тулки пайдо бўлди.

— Салом,— деди у.

— Салом,— дея алик олди Кичкина шахзода хушфеъллик билан, бироқ теварак-атрофига аланглаб, ҳеч кимни кўрмади.

— Мен бу ердан,— деган овоз эшитилди яна.— Дарахтнинг тагидаман...

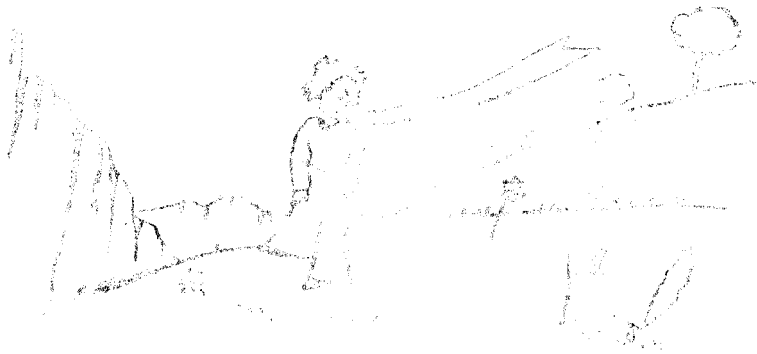
— Сен кимсан?— деб сўради Кичкина шахзода.— Бунчаям чиройлисан!

— Мен — Тулкиман,— деди Тулки.

— Мен билан ўйнагин,— деб ўтинди Кичкина шахзода.— Билсанг, ҳозир шу қадар хафаманки...

— Сен билан ўйнаёлмайман,— деди Тулки.— Мен қўлга ўргатилмаганман.

— Э, кечирасан, бўлмаса,— деди Кичкина шахзода, аммо бир оз ўйлаиб:— «Қўлга ўргатилмаган» дегани нима?— деб сўради.

— Бу ерлик эмас экансан-да,— деди Тулки.— Нима излаб юрибсан бу жойларда?

— Одамларни излаяпман,— деди Кичкина шахзода.— «Қўлга ўргатиш» дегани нима?

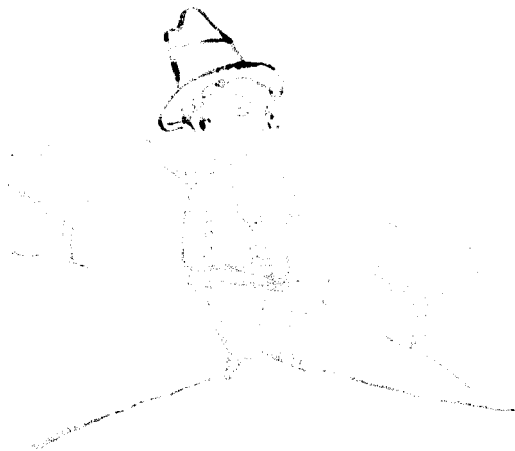
— Одамларни излаяпман дегин? Уларнинг ёнида курули бўлади, шуни тақиб овга чиқишади. Жуда чатоқ-да, шуниси. Улар товук ҳам боқишади. Ягона маъқул иши шу уларнинг. Сен товук изламайсанми?

— Йўқ,— деди Кичкина шахзода.— Мен дўст излаб юрибман. Хўш, «қўлга ўргатиш» дегани нима?

— Бу аллақачонлар нут бўлиб кетган тушунча,— деб тушунтирди Тулки.— Бу дегани — ришталар боғламоқ демакдир.

— Ришта боғламоқ?

— Худди шундай,— деди Тулки.— Ҳозир сен мен учун дунёдаги ўзингга ўхшаган юз минг боланинг бирисан, холос. Ҳозирча сен менга керак эмассан, мен ҳам сенга керак эмасман. Мен ҳам сенга ҳозир дунёдаги юз минглаб тулкининг бириман, холос. Аммо бордию сен мени қўлга ўргатсанг, иккимиз бир-биримизга керак бўлиб

коламиз. Сен мен учун дунёдаги ягона одамга айланасан. Мен ҳам сен учун дунёда ягонага айланаман...

— Тушунгандек бўляпман,— деди Кичкина шахзода.— Бир гул бор эди... чамаси, у мени қўлга ўргатган экан...

— Бўлиши мумкин,— деб тасдиқлади Тулки.— Ер юзида нималар бўлмайди, дейсан.

— Бу воқеа Ерда бўлмаган,— деди Кичкина шахзода.

Тулки хайрон қолди:

— Қаерда бўлган? Бошқа сайёрадами?

— Ҳа.

— Ўша сайёрада ҳам овчилар борми?

— Йўқ.

— Э, соз экан-ку! Товук борми?

— Йўқ.

— Бир қам дунё дегани шу экан-да!— деб хўрсинди Тулки. Аммо зум ўтмай, тагин сўз бошлади:— Хаётим жудаям зерикарли. Мен товукни пойлайман, одамлар эса мени пойлайди. Товукниям ҳаммаси бир хил, одамниям. Шунинг учун хаётим мудом зерикиш билан ўтади. Агар сен мени қўлга ўргатсанг, коронги турмушимга нур кирарди. Шунда сенинг оёқ товушларингни мен минглаб одам ичидан ажрата оладиган бўламан. Ҳозир одам шарпасини сезсам, бас, дарҳол бекиниш пайига тушаман. Аммо мени қўлга ўргатсанг борми, кадам олишинг худди оҳанрабо мусиқа янглиғ мени ўзига чорлайдию яшириниб ётган жойимдан истикболингга югуриб чиқаман. Ундан кейин, хув анави буғдойзорни кўряпсанми? Қара, буғдой ғарк пишиб ётибди. Мен дон-дун емайман, ғалла билан ишим йўқ. Буғдойзор далаларнинг мен учун ҳеч қандай маъноси йўқ. Бунинг қанчалар қайғули эканини билсанг эди! Сенинг сочларинг ажойиб, тилларанг товланади. Агар мени қўлга ўргатсанг, шундай соз бўладики! Олтин тусли буғдойзор энди менга сени эслата бошлайди. Ва шунда мен бошоқларнинг шамолда чайқалишини яхши кўриб қоламан...

Тулки жимиб колди, Кичкина шахзодага узоқ термилди, ниҳоят:

— Илтимос... мени қўлга ўргатгин,— деди.

— Жоним билан ўргатардиму,— деди Кичкина шахзода,— лекин вақтим зикрок-да. Мен ҳали дўстлар орттиришим, жуда кўп нарсаларни билиб олишим керак.

— Факат қўлга ўргатилган нарсаларнигина билиб олиш мумкин,— деди Тулки.— Ҳозир одамларнинг бирор нарсани билишга вақти қолмаган. Ҳамма нарсани тайёрлигича магазиндан олишади.

Лекин дўст сотадиган магазин йўқ-да, шунинг учун ҳам одамлар энди дўст орттирмайди. Агар дўст орттирмоқчи бўлсанг, мени қўлга ўргатақол!

— Ҳўп, бунинг учун нима қилиш керак?— деб сўради Кичкина шахзода

— Сабр-тоқатни бир жойга йиғиш керак,— деб жавоб берди Тулки.— Дастлаб сал узоқроқда, ҳув анави ердаги майсанинг устига келиб ўтирасан. Мен сенга аввал бир оз ҳадиксираб қарайман, сен бунга индамайсан, майлими? Чунки сўз бир-биримизни англашимизга ҳалақит беради, холос. Кейин эса кун сайин аста-секин яқинроқ келиб ўтираверасан...

Эртасига Кичкина шахзода яна шу жойга келди.

— Яхшиси, ҳар куни бир пайтда кела қолгин,— деб илтимос қилди Тулки.— Масалан, агар соат тўртда келадиган бўлсанг, мен соат учдан ўзимни бахтиёр хис қила бошлайман. Муддат яқинлашган сари бу қувонч орта боради. Соат тўртда эса юрагим ҳаяжонга тўлиб шодумонлик билан тепа бошлайди. Ана шундагина мен бахтсаодатнинг каддини сезаман! Бордию сен ҳар куни ҳар хил вақтда

келадиган бўлсанг, мени бу бахтиёрлик туйғусидан маҳрум қиласан...
Расм-русми тўғри бажо келтириш керак.

— Расм-русм нима?— деб сўради Кичкина шахзода.

— Буям аллақачон унутилган нарса,— дея тушунтирди Тулки.—
У шундай бир нарсаки, у туфайли қайсидир бир кун бошқа кунларга
мутлақо ўхшамайди, у туфайли қайсидир давр бошқа даврларга
мутлақо ўхшамайди. Масалан, менинг пайимда юрадиган овчиларда
шундай расм-русм бор: улар пайшанба кунлари кишлоки оймқиз-
лар билан кўнгилхушлик қилишади. Шунинг учун ҳам пайшанба
дегани жуда ажойиб кун-да! Шу кунлари мен аста сайр қилгани
чиқаман, ҳатто узумзорнинг чеккасиғача бемалол бораман. Агар
овчилар маълум кунларда эмас, хоҳлаган пайтларида кўнгилхуш-
лик қилаверсалар, ҳамма кунлар бир хил бўлиб коларди, унда
мен хордиқ нималигини билмай ўтиб кетардим.

Шу тариқа Кичкина шахзода Тулкини қўлга ўргатди. Мана,
ниҳоят айрилиқ чоғи ҳам етди.

— Энди сени эслаб йиғлаб юраман,— дея хўрсинди Тулки.

— Айб ўзингда,— деди Кичкина шахзода.— Сени ранжитишни
сира-сира истамасдим, ахир, ўзинг айтган эдинг-ку, мени қўлга ўр-
гат, деб...

— Ха, албатта,— деди Тулки.

— Лекин йиғлайман, деяпсан-ку!

— Албатта йиғлайман-да.

— Демак, сени қўлга ўргатиб нотўғри қилибман-да.

— Йўқ,— деб бош чайқади Тулки,— бундан хафа эмасман.
Эсингдами, олтин бошоқ ҳақида сенга айтган гапларим?— У жимиб
колди, орадан сал ўтгач, тагин кўшиб қўйди:— Ўша гулзорга яна бир
марта бориб қарагин, феруза гулингнинг оламда чиндан ҳам ягона
эканига ишонч ҳосил қиласан. Қайтиб келганингдан сўнг, хайр-
лашар чоғи сени яна бир сирдан огоҳ этаман. Майли, бу сенга
мендан ҳадя бўлсин.

Кичкина шахзода чаманзорга қараб кетди.

— Сизлар менинг феруза гулимга сираям ўхшамайсизлар,—
деди уларга.— Сизлар ҳали ҳеч нима эмассизлар, чунки сизларни
бирор кимса қўлга ўргатган эмас, сизлар ҳам бирор кимсани қўлга
ўргатган эмассизлар. Менинг Тулким ҳам аввал шундай эди, юз
минглаб бошқа тулкилардан асло фарқи йўқ эди. Аммо мен у билан
дўст тутиндим, энди у мен учун ёруғ оламдаги ягона тулкига айланди.

Гуллар хижолатдан кип-қизариб кетишди.

— Сизлар чиройлисизлар, аммо дилингиз бўм-бўш,— дея давом этди Кичкина шахзода.— Сизларни деб одамнинг қурбон бўлгиси келмайди. Албатта, феруза гулимга тасодифан кўзи тушиб қолган ўткинчи уни сўзсиз сизларга ўхшайди, деб айтиши мумкин. Аммо унинг ёлғиз ўзи менга сизларнинг барчангиздан кўра кадрлирок. Чунки мен ҳар куни сизларни эмас, уни суғорганман-да. Парда тортиб, шиша қалпоқ тутиб сизларни эмас, уни изғирину совуқлардан асраб-авайлаганман. Уни деб, капалаклар тезроқ очилиб чиқиб у билан ўйнасин, деб ғумбақлар олиб келганман. Мен унинг арзу додини ҳам, нозу фироғини ҳам эшитганман, ҳатто сукутга чўмган чоғларида ҳам кўнглини сезиб турганман. У — меники, у менинг ёлғизим, яғонам...

Шундан сўнг Кичкина шахзода Тулкининг ёнига қайтиб келди:

— Хайр, яхши қол...— деди у.

— Хайр, яхши бор,— деди Тулки.— Мана сенга айтмоқчи бўлган сирли гапим: фақат кўнгил кўзигина очик, энг асосий нарсани кўз билан кўролмайсан.

— Энг асосий нарсани кўз билан кўролмайсан,— деб такрорлади Кичкина шахзода, бу ҳикматни эслаб қолиш учун.

— Гулинг сенга шунинг учун ҳам кадрлики, унга кўнглингни бергансан.

— Чунки унга кўнглимни берганман ...— деб такрорлади Кичкина шахзода яхшироқ эслаб қолиш учун.

— Одамлар бир ҳақиқатни унутдилар,— деди Тулки,— аммо сен асло ёдингдан чиқарма: кимники қўлга ўргатган бўлсанг, унинг тақдирига ҳамиша жавобгарсан. Унутма, феруза гулинг учун ҳам жавобгарсан.

— Феруза гулим учун жавобгарман ...— деб такрорлади Кичкина шахзода яхшироқ эслаб қолиш учун ...

XXII

— Салом,— деди Кичкина шахзода.

— Салом,— деб жавоб қилди бекат назоратчиси.

— Нима қилиб турибсан бу ерда?— деб сўради Кичкина шахзода.

— Йўловчиларни саралаяпман,— деди назоратчи.— Мингтамингта қилиб поездга ўтқазаман-да, бирини ўнгга, иккинчисини сўлга жўнатаман.

Шу пайт ёп-ёруғ деразаларининг ойналарини ярқиратганча тезюрар поезд гумбурлаб ўтиб қолди. Бекат назоратчисининг дўкончаси ҳам зириллаб кетди.

— Намунча шошади бу?— деб хайрон бўлди Кичкина шахзода.— Шунчалик ошиқиб нимани излайди?

— Буни ҳатто машинистнинг ўзиям билмайди,— деди назоратчи. Иккинчи томонга ҳам тезюрар бир поезд пишқирганча шовқин солиб ўтиб кетди.

— Бу боя ўтиб кетганга етиб олмокчими?— деб сўради Кичкина шахзода.

— Э, қаёқда,— деди назоратчи.— Вагоннинг ичида ҳозир ҳамма ё ухлаб ётибди, ё дераза олдида қўл қовуштирганча эснаб ўтирибди. Фақат болаларгина бурниларини ойнага тираб ташқарига тикилиб кетаётган бўлса керак.

— Фақат болаларгина нима излаб юрганини билади,— деди Кичкина шахзода ўзича.— Улар латта кўғирчокка ҳам юрак-бағрини бериб меҳр қўяди, шу сабабли у уларга бениҳоя кадрли бўлиб қолади. Шу сабабли ҳам боладан кўғирчоғи тортиб олинса, ўксиб-ўксиб йиғлайди...

— Уларнинг бахти-да,— деди назоратчи.

XXIII

— Салом,— деди Кичкина шахзода.

— Салом,— деди савдогар.

У ташналикни босувчи, такомиллаштирилган қандайдир бир ичимлик сотиб ўтирарди. Шу ичимликдан беш-олти қултум ичилса бас, кейин бир ҳафта чанков нималигини билмай юравериш мумкин.

— Буни сотишдан маъни нима?— деб сўради Кичкина шахзода.

— Бу нарса вақтни жуда қаттиқ тежашга ёрдам беради,— деди савдогар.— Мутахассисларнинг ҳисобига қараганда, шу ичимлик туфайли ҳафтасига эллик уч дақиқа тежаш мумкин экан.

— Хўш, ўша эллик уч дақиқада нима қилинади кейин?

— Ҳоҳлаган ишингни қилаверасан.

«Агар менинг эллик уч дақиқа ортикча вақтим бўлса эди,— деб кўнглидан ўтказди Кичкина шахзода,— тўппа-тўғри булок бошига борардим...»

XXIV

Фалокатга учраганимга роса бир ҳафта бўлган эди, ғаройиб ичимлик сотадиган савдогар ҳақида эшитгач, сўнги қултум сувимни ичиб тугатдим.

— Ҳа-а,— дедим Кичкина шахзодага қараб,— бу айтган гапларинг ҳаммаси кизик, аммо мен ҳали самолётимни тузатолганим йўқ, мана, кўрдинг, охирги томчи сувни ҳам қуритдим, агар тўппа-тўғри булок бошига бориб қолсам, мен ҳам ўзимни беҳад бахтиёр ҳисоблардим.

— Мен дўст бўлган Тулки айтардики...

— Азизим, ҳозир тулки-пулқинг қулоғимга кирмайди!

— Нега?

— Чунки ташналикдан ўлиб кетишимга қўзим етиб турибди...

У гап нимадалигини бари бир тушунмади-да, яна эътироз билдирди:

— Дўстинг бўлса яхши-да, кўркмай ўлимга ҳам бораверсанг бўлади. Мана мен Тулки билан дўст бўлганимдан шундай хурсандманки...

«Қандай даҳшатли бало хавф солиб турганини у сезмайдиём, билмайдиём. Умрида ҳеч қачон на очликни, на ташналикни кўрган. Унга қуёш нурининг ўзи кифоя...»

Мен буни товуш чиқариб айтмадим, ўзимча ўйладим, холос. Бирок, Кичкина шахзода менга қаради-да, тўсатдан:

— Мен ҳам чанқадим... юр, қудук кидириб кўрамиз,— деди.

Мен хорғин кўл силтадим: бу поёнсиз саҳрода тусмолаб қудук излашдан нима маъно бор? Аммо бари бир йўлга тушдик.

Узоқ вақт бир-биримизга чурк этмай бордик; ниҳоят, қоронғи тушиб, осмонда бирин-кетин юлдузлар чараклай бошлади. Ташналикнинг зўридан мени бир оз безгак ҳам тутмоқда эди, шу боис юлдузларни тушдагидек элас-элас кўрардим. Кичкина шахзоданинг гапи ёдимга тушиб, сўрадим:

— Демак, ташналик нималигини сен ҳам билар экансан-да? Бирок у индамади, фақат шунчаки сўзлагандек:

— Сув баъзан юракка ҳам керак бўлади...— деб қўйди.

Унинг нима демоқчилигини тушунмадим сўраб ҳам ўтирмадим — уни сўроқ қилишнинг беҳуда эканини яхши билардим.

У ниҳоят ҳолдан тойиб, қумга мук чўқди. Мен ҳам ёнига оҳиста чўзилдим. Алламаҳалгача ҳеч биримиз чурк этмадик. Бир пайт у секингина:

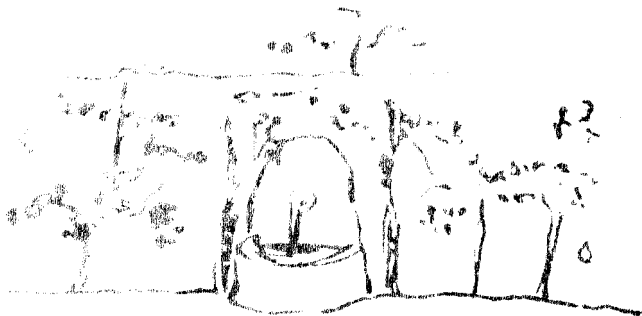
— Юлдузлар жудаям чиройли, чунки қаеридадир гули бор, фақат кўринмайди, холос,— деб қолди.

— Ҳа, албатта,— дедим мен, ой ёғдусида товланиб ётган қум тўлкинларига тикилганча.

— Сахро ҳам чиройли...— деб қўшиб қўйди Кичкина шахзода.

Бу гап чиндан ҳам тўғри эди. Сахро менга ҳамиша ёқади. Қум барханига чиқиб ўтирасан, ҳеч нарса кўринмайди, ҳеч нарса эшитилмайди, аммо бари бир сахро қўйнида нимадир билинар-билинемас ялтирайди...

— Биласанми, сахро нима учун яхши?— деди у.— Чунки унинг бағрида, кўз илғамас аллақаерларда булоқлар яширинган бўлади...

Хайратдан қотиб қолдим. Бирданига кумлардан таралиб ётадиган сирли ёғдунинг нима эканини англадим. Бир пайтлар, ёш бола чоғимда кўхна бир уйда яшардим. Нақл қилишларича, бу уйга катта бир хазина кўмилган экан. Равшанки, уни бирор кимса ҳеч қачон топиб ололмади, ким билсин, балки бирор кимса ҳеч қачон қидириб ҳам кўрмагандир. Аммо ўша миш-миш туфайли уй гўё тилсим қилингандек сеҳрли кўринарди — унинг бағрида сир пинҳон эди...

— Ха-а,— дедим оҳиста.— Юлдузми, уйми, саҳроми, нимаки бўлмасин, ундаги энг гўзал нарса — кўзга кўринмайдиган нарсадир.

— Дўстим Тулки билан ҳамфикр экансан, жудаям хурсанд бўлдим,— деди Кичкина шахзода кувониб.

Салдан кейин у ухлаб қолди. Мен уни қўлимда кўтарганча йўлда давом этдим. Ўз-ўзимдан ҳаяжонланиб кетган эдим. Назаримда, қўлимда нафис бир хазинани кўтариб бораётгандек эдим. Назаримда, Ер юзида бундан кўра нозик ва нафисроқ ҳеч нарса йўқдек туюларди. Ой ёғдусида унинг бўздек оқарган манглайига, юмуқ мижжаларига, шамолда тўзғиб ётган тилларанг кокилларига термилиб борарканман, ўзимга-ўзим, буларнинг барчаси — шунчаки қобик, дер эдим. Энг асосий нарсани кўз илғамайди, у сийратда, ботинда пинҳон...

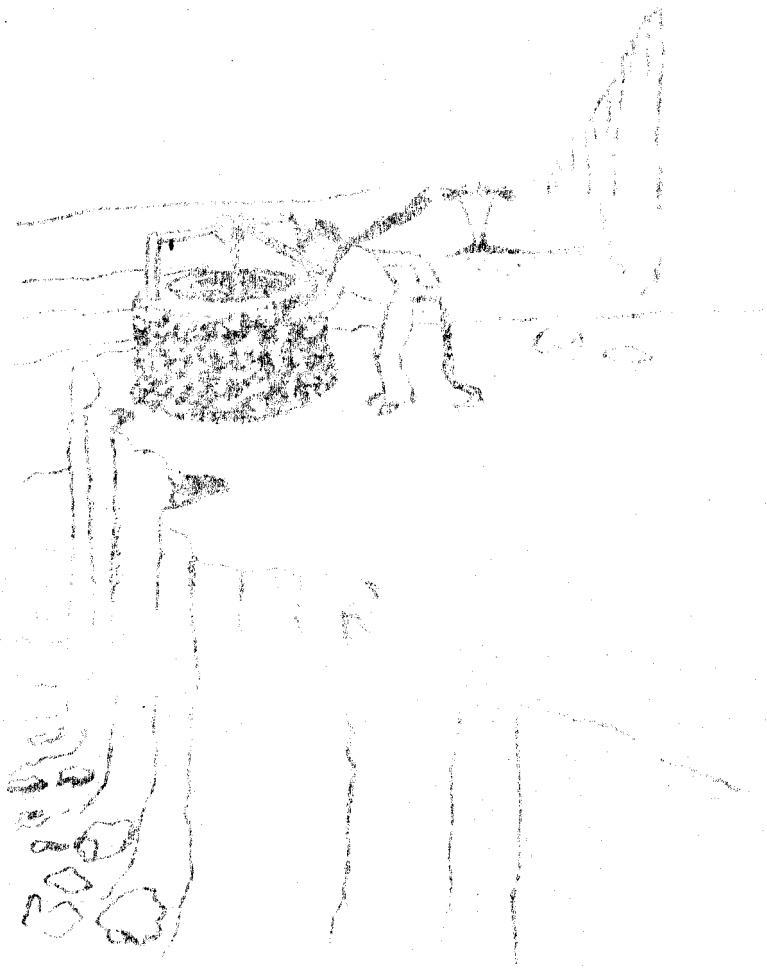
Унинг хиёл очик лабларида табассум ўйнардди, уларга тикилиб туриб ўзимча яна шундай деб ўйладим: мана, Кичкина шахзода, беозоргина ухлаб ётибди, феруза гулига шунчалар садоқатлики, одамнинг беихтиёр кўнгли эриб кетади, гулининг ёди-хаёли, шам шуъласининг шарпасидек, уни бирон зум, ҳатто уйқусида ҳам тарқатмайди... Ва шунда мен унинг аслидагидан ҳам кўра нозикроқ эканини англадим. Ахир, шам шуъласини эҳтиёт қилиш керак — қутурган шамол уни ўчириб қўйиши мумкин...

Алкисса, шу тарика йўл юрдиму мўл юрдим ва тонг чоғи бир қудук бошига етиб бордим.

XXV

— Одамлар жон-жаҳди билан тезюар поездларга ошиқиб нима излаётганини ўзлари ҳам билмайди,— деди Кичкина шахзода.— Шунинг учун ҳам ором нелигини билмай гоҳ бир томонга, гоҳ иккинчи томонга зир югурадилар...— Хиёл ўтгач, шундай деб қўшиб қўйди:— Лекин бари беҳуда...

Биз топган бу қудук Саҳрои Кабирдаги бошқа қудукларга ўхшамасди. Одатда, бу ердаги қудук кумни нари-бери ўйиб ясалган чуқурчадан иборат бўлади. Бу эса қишлоқларда учрайдиган ҳақиқий қудук эди. Аммо атроф-жавонибда қишлоқнинг асари ҳам йўқлиги учун мен буни тушга йўйиб қўяқолдим.

— Ғалати-я,— дедим Кичкина шахзодага,— ҳаммаси тайёр — чамбарак ҳам, челақ ҳам, арқон ҳам...

У кулимсираб қўйди-да, арқонни тортиб, чамбаракни буради. Чамбарак худди шалоғи чиққан чархпалакдек ғичирлаб айлана бошлади.

— Эшитяпсанми?— деб сўради Кичкина шахзода.— Кудукни уйғотиб юбордик, ана, энди хиргойи қилишга тушди...

Мен, у чарчаб қолади, деб хавотирда эдим.

— Сувни ўзим тортаман,— дедим шоша-пиша,— сенинг кучинг етмайди.

Сув тўла челақни секин тортиб чиқардим-да, кудукнинг тош қирғоғига авайлаб қўйдим. Қулоғимда ҳамон чамбаракнинг ғичирлаб айланиши акс садо берар, челақдаги сув охиста чайқалар, мавжларида куёш шуъласи ўйнар эди.

— Шу сувдан ичгим келяпти,— дея менга жавдираб бокди Кичкина шахзода.— **Бир култум бер.**

Шунда мен унинг нима излаб юрганини туйкуздан англадим!

Челакни кўтариб, аста лабига тутдим. У кўзларини юмиб олган, хузур қилиб обиҳаёт симирар эди. Бу чинакам бир шодиёна эди. Чунки бу оддий сув эмасди. У саҳрода, юлдузлар остидаги узоқ саргардонликдан сўнг, чамбаракнинг ғичирлаб айланишидан сўнг, кўлларининг ҳаракатидан сўнг бизга муяссар бўлган ноёб, илохий бир неъмат эди. Гўё юракка тенгсиз малҳам эди у...

— Сенинг сайёрангда, — деди Қичкина шахзода, — одамлар бир чаманзордан беш мингта гул ўстирар экану излаганини тополмас экан...

— Тополмайди, — деб маъқулладим мен.

— Ҳолбуки, улар излаган нарсани бир дона гулдан, бир қултум сувдан ҳам топиш мумкин.

— Тўғри айтасан, — деб тасдиқладим яна.

Қичкина шахзода тагин ўйга чўмди:

— Афсуски, кўзлар басир. Кўнгил кўзи билан излаш лозим.

Сувдан мириқиб ичдим. Нафас олишим енгиллашди. Саҳар чоғи кум худди асалдек тилларанг товланади, унга тикилган сари ўзимни бахтиёр сезардим. Чиндан ҳам, нега, недан қайғу чекай?..

— Сен ваъданнинг устидан чиқининг керак, — деди Қичкина шахзода мулојимлик билан, тагин ёнимга келиб ўтираркан.

— Қанақа ваъда?

— Эсингдами, кўзичоғингга нўхта... бераман, деган эдинг?..

Ахир, мен ўша гулга жавобгарман-ку...

Чўнтагимдан чизган расмларимни олдим. Қичкина шахзода уларни кўздан кечираркан, қулимсиради:

— Баобабларинг худди карамга ўхшайди-я...

Мен бўлсам, баобабни бошлаб чизганман, деб гердайиб юрибман-а!

— Тулкиннинг қулоғи бўлса... шохнинг ўзи! Узунлигини кара-ю! — У яна қулиб юборди.

— Бу гапинг инсофдан эмас, оғайни. Ахир, мен умримда бўлма илоннинг ичкию ташқи кўринишидан бошқа нарса чизган эмасман-да.

— Майли, ҳечқиси йўқ, — деди у мени юпатиб. — Болалар шундок ҳам тушуниб олишади.

Кейин мен унинг кўзичоғига нўхта чизиб бердим. Суратни Қичкина шахзодага бердиму негадир юрагим зирқираб кетди:

— Ниманидир ўйлаб қўйгансану менга айтмаяпсан...

Бирок у индамади.

— Биласанми, — деди ниҳоят, — эртага сизларнинг хузурингизга — Ерга келганимга бир йил тўлади... — У тагин жимиб қолди, бир зум ўтгач: — Мен мана шу атрофга тушган эдим... — деди. Шундай дедию дув кизариб кетди.

Негалигини худо биладию дилимни яна кўрғошиндек ғашлик қоплади. Лекин бари бир юрак ютиб сўрадим:

— Бундан чикдики, бир ҳафта аввал, иккаламиз танишган тонгда, одамзод маконидан минг-минг чақирим узоқ бу овлоқ ерларда сен ёлғиз ўзинг без кезиб юрмаган экансан-да? Осмондан тушган жойингга қайтиб келадиганнидинг?

Кичкина шахзода баттароқ қизариб кетди.

Мен энди ҳадиксираб сўрадим:

— Балки, бир йил тўлгани учун шундай килмоқчимисан?

У яна лоладек кизарди. У бирорта саволимга жавоб бермади, аммо кип-қизариб кетгани — «ҳа» дегани эмасми?

— Қўркиб кетяпман...— дея сўз бошладим хўрсиниб.

Аммо у гапимни кесди:

— Ишга киришадиган вақтинг бўлди. Турақол, машинангнинг ёнига бор. Мен сени шу ерда кутаман. Эртага кечқурун қайтиб келгин...

Аммо бари бир кўнглим тинчимди. Беихтиёр Тулкини эсладим. Қўлга ўрганиб қолганингдан кейин баъзан кўзёш тўкишга ҳам тўғри келади.

XXVI

Кудукдан сал нарида кўхна тош қўрғоннинг вайроналари сакланиб қолган эди. Эртаси окшом ишни тугатиб қайтарканман, узокдан Кичкина шахзоданинг чолдевор устида оёғини осилтириб ўтирганини кўрдим. Яқинлашгач, овозини ҳам эшитдим.

— Эсингдан чикдим?— дерди у.— Бу гап худди шу ерда бўлмаган эди-ю, лекин...

Чамаси кимдир унга жавоб қайтармоқда эди, чунки шундай деб эътироз билдирди:

— Тўғри, бу гап бундан роппа-роса бир йил аввал бўлган эди, лекин бошқа жойда...

Қадамимни тезлатдим. Аммо деворнинг тагида зоғ ҳам кўринмасди. Бироқ Кичкина шахзода ҳамон ким биландир гаплашиб ўтирарди:

— Албатта-да. Менинг изимни қумдан осонгина топасан. Кейин кутиб тургин, бугун кечаси мен ўша ерга келаман.

Деворнинг олдиғача йигирма кадамлар чамаси қолди, лекин мен хануз ҳеч нарсани кўрмадим.

Бир оз жимликдан сўнг Кичкина шахзода:

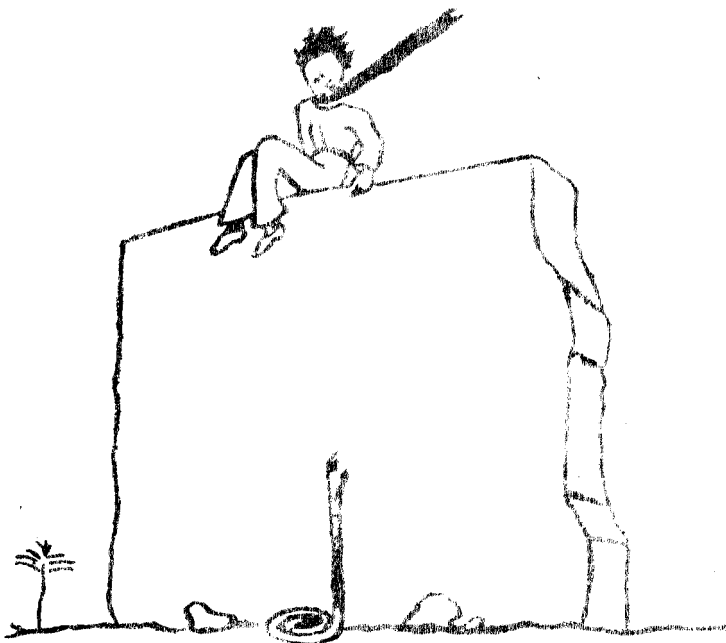
— Захаринг ўткирми ўзи? Ишқилиб, мени кўп қийнамайсанми?— деб сўради.

Турган жойимда қотиб қолдим, юрагим орқамга тортиб кетди, бироқ ҳамон бирор нимани тушунмас эдим.

— Кетақол энди,— деди Кичкина шахзода.— Мен пастга сакрамоқчиман.

Шунда оёқ остига қарадим у икки газ нарига сапчиб тушдим! Деворнинг шундоқкина тагида, одамни чакса, ярим минутда тил тортмай ўлдирадиган бир илон бўйнини гажак қилганча Кичкина шахзодага тикилиб турарди. Чўнтагимдаги тўппончани пайпаслаганча унга қараб югурдим, аммо илон шарпамни сезиб, қуриб бораётган жилғадек, қум узра аста сирғалганча, билинар-билимас оҳанрабо сас чиқариб тошлараро ғойиб бўлди.

Роса вақтида етиб келган эканман, боёқиш Кичкина шахзодамни даст кўтариб олдим. Ранги қордек оқариб кетган эди.

— Нима қилганинг бу, болакай!— дедим нафасим тикилиб.— Нега илон билан суҳбат куриб ўтирибсан?

Шундай деб, унинг доимий йўлдоши — тилларанг шарфини бўйнига тақиб қўйдим, юз-кўзини ювиб, мажбуран сув ичирдим. Аммо бошқа бирор нарсани сўрашга юрагим дов бермади. У менга синчиклаб тикилди-да, бўйнимдан маҳкам кучди. Юрагининг ярадор кушдек бетоқат типирчилаётганини яккол эшитиб турардим.

— Ниҳоят машинангни тузатиб олибсан, жудаям хурсанд бўлдим,— деди у.— Энди бемалол уйингга қайтишинг мумкин...

— Шошма, сен буни қаёқдан билдинг?!

Чунки, барча балоларни доғда қолдириб, самолётимни тузатишга муваффақ бўлганимни айтмоқ учун эндигина оғиз жуфтлаган эдим-да!

У, саволимни одатдагидек жавобсиз қолдириб, шундай деди:

— Мен ҳам бугун уйимга қайтаман.— Кейин ғамгин оҳангда кўшиб қўйди:— Лекин менинг сафарим сеникидан узоқроқ... сеникидан кийинроқ...

Буларнинг барчаси алланечук ғалати эди. Мен уни худди гўдак боладек маҳкам бағримга босиб турардим-у, лекин, назаримда, у гўё оғушимдан сирғалиб чиққанча бўшликка сингиб кетаётгандек туюларди, уни тутиб қолишга ўзимни ортик кодир эмасдек ҳис қилардим...

У олис-олисларга ҳорғин, ўйчан термиларкан:

— Менда сенинг қўзичоғинг қолади. Қутичаям. Нўхта ҳам...— деди, дедию ғамгин қулимсираб қўйди.

Мен узоқ кутдим. У гўё аста-секин ўзига келаётгандек эди.

— Бирор нарсадан кўрканга ўхшайсан, болакай...

Кўркмай ҳам бўладими! Аммо у оҳистагина кулимсиради:

— Бугун кечкурун бундан баттар кўрксам керак...

Муқаррар фалокат туйғуси тагин вужуд-вужудимни музлатиб, карахт қилиб ташлади. Нахот, нахотки, унинг жарангдор кулгисини қайта эшитмасам? Ахир, бу кулги мен учун саҳродаги покиза булок билан баробар-ку!

— Болакай, кулгингни соғиндим, бур кулгин...

Аммо у бунга жавобан:

— Бугун бир' йил тўлади,— деди.— Юлдузим бир йил аввал мен кулаб тушган жойга роса рўбарў келади...

— Менга қара, болакай, ахир, буларнинг барчаси — илон ҳам, юлдуз билан учрашув ҳам аҳмокона бир туш-ку, тўғрими?

Бурок у гапимга индамади.

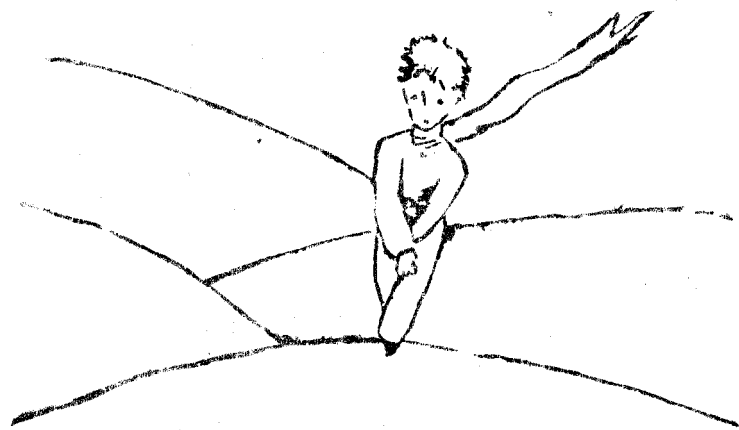
— Энг асосий нарса — кўз билан кўриб бўлмайдиган нарса... — деди у.

— Ҳа, албатта.

— Бу ҳам худди гулга ўхшайди. Агар олис юлдузлардан бирида ўсадиган гулни яхши кўрсанг, кечаси осмонга боқиб ҳузур қиласан. Кўз ўнгингда юлдузларнинг жами гулдек очилиб ётади...

— Албатта...

— Кечаси юлдузларга термиласан. Менинг юлдузим бениҳоя кичкина, уни сенга кўрсатолмайман. Шундай бўлгани тузук. У сен учун осмон тўла юлдузнинг бири бўлиб қолгани маъқул. Шунда сен осмонга боқишни яхши кўриб қоласан... Жамики юлдуз сенга ошно

бўлиб қолади. Кейин, мен сенга нимадир совға ҳам қилмоқчиман... — У шундай деб қулиб юборди.

— Эҳ, болакай, болакай, кулгиларингни қанчалар яхши кўришимни билсанг эди!

— Сенга бермоқчи бўлган совғам ҳам мана шу-да...

— Йўғ-э?

— Ҳар кимнинг ўз юлдузи бор. Баъзиларга, айтайлик, сарбону сайёҳларга — улар йўл кўрсатувчи, баъзиларга эса шунчаки

митти шуъла, холос, олимларга — ечиш лозим бўлган масала, мен кўрган корчалонга эса — олтин бўлиб кўринадиди улар. Аммо бу одамларнинг барчаси учун юлдузлар безабон. Сенинг юлдузларинг эса бутунлай ўзгача бўлади...

— Ўзгача дейсанми?

— Кечалари осмонга боқасану мен яшайдиган, менинг қулгим янграётган юлдузларнинг барчаси жилмайиб кулаётгандек туюлади. Ҳа, сенинг кула биладиган юлдузларинг бўлади!

У шундай деди-ю, кулиб юборди.

— Юпанганингдан кейин эса (охир-оқибат доим юпанасан бари бир) қачондир мен билан ошна бўлганингни эслаб, юрагинг қувончга тўлади. Сен ҳамиша менинг дўстим бўлиб қоласан, ҳамиша менга қўшилиб кулишни истаб юрасан. Баъзан деразангни мана шундай ланг очиб юборасану шодумон бўлиб кетасан... Шунда дўстларинг, нега у осмонга бокиб бунчалар хурсанд бўлаётган экан, деб қаттиқ

хайрон бўладилар. Сен бўлса уларга: «Ҳа, ҳа, мен доимо юлдузларга бокиб хушхандон куламан!» дейсан. Улар эса сени ақлдан озиб қолдимикан, деб гумон қилишади... кўрдингми, қандай чаток ҳазил бошладим сен билан...

У яна қўнғирокдек товуш билан кулиб юборди.

— Гўё юлдузнинг ўрнига сенга бир шода жарангдор қўнғирок сова қилгандек бўлдим...

Яна хандон ташлаб қулди, сўнг тагин жиддий тортди:

— Биласанми... бугун кечаси... йўқ, яхшиси келмай қўяқол.

— Мен сени ёлғиз қолдирмайман.

— Сенга, бирор жойим оғриётгандек... хатто жон бераётгандек бўлиб туюлишим ҳам мумкин. Шунақа бўлади ўзи. Келмай қўяқол, керакмас.

— Мен сени ёлғиз қолдирмайман.

У нимадандир қаттиқ ташвишманд кўринарди.

— Биласанми... ҳалиги... илонни ўйлаяпман. Тагин у сени чақиб олса-я? Ахир у ёвуз хайвон-ку. Бировни чакса, ҳузур қилади.

— Мен сени ёлғиз қолдирмайман.

У бирдан хотиржам тортди:

— Ҳа, айтмоқчи, унинг заҳри икки кишига етмайди...

Кечаси унинг қандай туриб кетганини сезмай қолибман. У сас-сиз-шарпасиз сирғалиб кетиб қолган эди. Ниҳоят, уни қувиб етганимда, у жадал, дадил одим отиб борарди. Мени кўриб:

— Ҳа, сенмисан...— деди, холос.

Сўнгра аста кўлимдан тутди-ю, алланимадан чўчигандек дарров тортиб олди:

— Бекор келяпсан мен билан. Аҳволимни кўриб қийналасан. Назарингда ўлаётгандек кўринаман, лекин бу ёлғон бўлади...

Мен индамай боравердим.

— Биласанми... йўлим ниҳоятда олис, жисмим эса ниҳоятда оғир. Мен уни олиб кетолмайман.

Мен индамай боравердим.

— Бу худди эски қобиқни ташлагандек бир гап. Ҳеч бир қайғурадиган жойи йўқ бунинг.

Мен индамай боравердим.

Унинг бир оз руҳи тушди, аммо бари бир зўр берди:

— Мана кўрасан, жуда соз бўлади ҳали. Мен ҳам юлдузларга термиламан. Шунда жамики юлдуз гичирлаб айланадиган чамбаракли кўхна қудук бўлиб кўринади. Ва уларнинг ҳар бири менга ичгани сув беради...

Мен индамай боравердим.

— Бир ўйлаб кўргин-а, қанчалик соз бўлади ўшанда! Сенда беш миллион кўнғирок бўлади, менда эса — беш миллион булоқ...

У бирдан жимиб колди — бўғзига йиғи тикилиб келди.

— Мана, етиб ҳам келдик. Кўй энди мени, буёғига ўзим борай.

Шундай деб қум узра бемажол чўкди — юрагини кўрқув чулғади. Хиёл ўтгач, секингина шивирлади:

— Биласанми... гулим... мен гулимга жавобгарман. Чунки у шунчалар заиф, ночорки! Соддалигини айтмайсанми? Ўзини ҳимоя қилмоққа тўрттагина арзимас тиканидан бошқа нарсаси йўқ...

Мен ҳам қумга мук тушдим, оёқларимдан мадор қочиб, чалишиб кетмокда эдим.

-- Мана... тамом энди...— деди у.

Бир лаҳза тек колди-ю, сўнг ўрнидан турди. Бир кадам илгари босди...

Мен эса ҳамон жойимдан кўзғалолмас эдим.

Оёқлари остида гўё сариқ яшин чакнагандек бўлди, бир дақиқа котиб колди. Йиғламади, бўзламади. Сўнг худди болта урилган дарахтдек охиста кулади: на бир шарпа, на бир сас... Илло, қум зарралари тик этган товушни ҳам ютиб юборади-да.

XXVII

Мана, ўшандан буён олти йил ўтди... Ханузгача бу ҳақда бирор кимсага чурк этиб оғиз очганим йўқ. Қайтиб келганимда, дўстларим мени тагин эсон-омон кўриб севиндилар, бироқ кўнглим бенихоя ғаш эди, сўраган одамга:

— Чарчабман шекилли...— деб кўяколардим.

Лекин, аста-секин бари бир юпана бошладим. Батамом эмас, албатта. Бироқ шу нарсани яхши биламанки, у ўз сайёрасига қайтиб кетган, чунки тонг ёришгач, қум устида жасадини кўрмадим. Унинг жисми унчалик оғир ҳам эмасди-да.

Кечалари юлдузларга кулоқ тутиб ўтиришни яхши кўраман. Гўё беш миллион кўнғирок шодумон жиринглаётгандек...

Лекин, буни қарангки, кўзичокка нўхта чизиб бераётганимда, тасмачасини унутган эканман. Энди Қичкина шахзода уни кўзичокка тақа олмайди. Шу боис гоҳ-гоҳ ўзимдан сўрайман: уёқда, дўстимнинг сайёрасида ахвол қалай экан? Тагин кўзичок гулни еб қўйган бўлса-я?

Баъзан эса ўзимга-ўзим: «Йўғ-э, ундай эмасдир! Қичкина шахзода кечаслари феруза гулни шиша қалпоқ билан ёпиб қўярди, кўзичокка ҳам кўз-кулоқ бўлиб турса керак», деб таскин бераману бирдан қувониб кетаман. Шунда юлдузлар ҳам охиста жилмайиб кулаётгандек туюлади.

Гоҳида эса: «Баъзан нимадир хотирдан фаромуш бўлади-ку, ахир... Унда, ҳар бало ҳам бўлиши мумкин! Борди-ю, Қичкина шахзода бир куни шиша қалпоқни эсидан чиқариб қўйса ё кўзичок кечаси сездирмай қутичасидан чикиб кетиб қолса-я...» деб ўйлайман ваҳимига тушиб. Шунда осмондаги кўнғирокларим ҳам унсизгина йиғлаётгандек туюлади.

Буларнинг барчаси алланечук ақл бовар этмайдиган сирли ходи-салардир. Аминманки, сизга ҳам, Қичкина шаҳзодани яхши кўриб колган бошқа хар қандай одамга ҳам, худди мен каби, коинотнинг аллақайси бурчагида биз ҳеч қачон кўрмаган бир кўзичоқ бизга нотаниш бир гулни еб кўйган-қўймагани асло бари бир бўлмаса керак; дунёнинг кўзимизга қандай кўриниши ана шунга жуда-жуда боғлиқ...

Бошингизни кўтариб, бёпоён осмонга боқинг. Сўнгра ўзингиздан: «Ўша феруза гул омон бормикан? Бордию кўзичоқ уни еб кўйган бўлса-я?» деб сўранг. Ана шунда кўрасиз — олам кўз ўнгингизда буткул бошқача жилвалана бошлайди...

Ва бирорта катта одам бунинг қанчалар муҳим эканини ҳеч қачон тушуна олмайди!

Бу ер, менинча, дунёдаги энг гўзал ва энг ҳасратли макон бўлса керак. Саҳронинг бу кимсасиз парчаси сал юқорида ҳам тасвирланган эди, аммо уни яхшироқ кўриб олишингиз учун яна қайтадан чизмоқчиман. Худди шу жойда Қичкина шаҳзода Ер юзида биринчи бор пайдо бўлган, кейин худди шу жойда ғойиб бўлган эди. Диққат билан қараб эслаб қолинг, агар қачонлардир Африкага, саҳрога бориб қолсангиз, бу жойни танишингиз осон бўлади. Мабодо шу ердан ўтар бўлсангиз, ўтиниб сўрайман, мана шу юлдуз остида бир нафас тўхтанг! Бордию шу пайт тилларанг сочли бир бола ёнингизга келиб, қўнғироқдек товуш билан кула бошласа, бирорта саволингизга жавоб бермаса, ўйлайманки, кимга дуч келганингизни албатта сезсангиз керак. Ушанда, сиздан ўтиниб сўрайман, дардли дилмга юпанч бериш эсингиздан чиқмасин: унинг қайтиб келганини менга зудлик билан хабар қилинг.

